

Askerî ve Ekonomik Veriler Işığında NATO'nun Esnekliği

Ali Bilgin Varlık¹

Öz

NATO, soğuk savaş ve sonrasında birliğini ve etkinliğini devam ettirmeyi başarabilen yegâne örgüttür. NATO'nun gücü, etkin örgüt yapılanmasından, üyeleri arasındaki dayanışmadan, ortak değer ve çıkarlardan olduğu kadar, dönüşebilme ve dönüşürken de güvenlik ortamını şekillendirebilme yeteneğinden kaynaklanmaktadır. İttifakın bu özelliği, uluslararası ortamda meydana gelen değişikliklere esneklik gösterebilmesinden kaynaklanmaktadır. Üye devletlerin savunma mimarilerine ilişkin karar ve tercihleri, stratejik değişikliklere uygun politikaların geliştirilmesinde esas teşkil etmiştir. Bu incelemede, NATO'nun soğuk savaş ve sonrasında, stratejik gelişmelere uygun esneklik gösterdiği savı, zirve kararları ile askerî ve ekonomik veriler ışığında irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: NATO, Savunma Harcamaları, Soğuk Savaş, Soğuk Savaş Sonrası

Nato's Flexibility in the Light of Military-Economic Data

Abstract

NATO is a unique organization extending its unity and efficiency during the Cold War and aftermath. NATO's power stems from its effective organizational structure, common values and the shared interests of its allies as well as its capability to transform, coupled with its ability to shape the security environment during transformations. This characteristic of the Alliance comes from its flexibility to changes in the international context. The Allies' preferences and decisions concerning their defense architectures have been the basis for developing appropriate policies to make strategic changes. In this article, the thesis that NATO has shown proper flexibility to strategic developments is examined in light of summit decisions based on military and economic data.

Keywords: NATO, Defense Expenditures, Cold War, Post Cold War

Giriş

Kuzey Atlantik İttifakı, kuruluşundan itibaren devamlı şekilde değişen, gelişen ve dönüşen bir yapı arz etmiştir. Örgüt, 61 yıllık geçmişi boyunca, dönemsel gelişmelere doğru bir şekilde cevap verebilmiş, bu nedenle de etkinliğini sürdürebilmiştir. Bu özellik NATO'yu benzeri diğer uluslararası örgütlerden ayrıcalıklı bir konuma taşımıştır.

---

¹ Yazışma Adresi: Dr., K.K.K. lığı, Yücetepe, Ankara, bilginvarlik@gmail.com

Her savunma örgütü gibi NATO da ortak çıkarların, ortak tehdidin ve paylaşılan değerlerin bir ürünüdür. Bu üç unsur, örgütlerin varlık sebebini ve kararlılığının seviyesini belirler. Örgütün varlığını sürdürebilmesi ise, durumsal farkındalığına, kurumsal bilincine, gelişebilme ve dönüşebilme yeteneğine bağlıdır. Örgüte, öngörü ve tepkisellik niteliği kazandıran bu özellikler, esnekliğin esasını oluşturur.

Bu makalede, NATO'nun, uluslararası ortamda meydana gelen değişikliklere ne ölçüde esneklik gösterebildiği ve bu tepkiselliğin üye ülkeler ve İttifakın jeopolitik bölgeleri bakımından nasıl bir seyir takip ettiği -ayrıntıları ardıl maddede belirtildiği üzere- sayısal ve politik veriler ışığında irdelenmiş, politik verilerin sayısal verilerle ne ölçüde örtüştüğü araştırılmıştır.¹

Makale, kuruluşundan itibaren NATO'nun dönemsel stratejik gelişmelere uygun hareket ettiği savına dayanmaktadır. Makalenin temel önermesi ise İttifakın bir bütün olarak stratejik gelişmelere uygun esneklik gösterebilmesi için üyelerin benimsedikleri farklı yaklaşımların bu genel tutumuna tezat oluşturmayan sınırlar içerisinde kalmasıdır. Bu savın kabul edilebilirliğini ortaya koyabilmek için sadece bir bütün olarak İttifaka ilişkin verilerin incelenmesi yeterli olmayacaktır. Bu nedenle öncelikle, “soğuk savaş ve sonrası” genel başlığı ile ele alınan dönemlerin stratejik özellikleri bakımından ayrıntılı olarak tanımlanmasına ihtiyaç vardır. Müteakiben, NATO'nun bileşenlerinin bir başka ifadeyle, aynı amaca yönelik olmasına karşın dönem dönem farklı tehdit algılamalarına sahip olan Atlantik ötesindeki ve Avrupalı üyelerinin, “Cephe” ve “Kanat” bölgelerinin davranışlarının ortaya konması gerekmektedir.

İnceleme Yöntemi, Düzeyi ve Birimleri

İttifakın soğuk savaş ve sonrasında meydana gelen gelişmelere gösterdiği esneklik; “Savunma Bütçeleri”, “Savunma Bütçelerinin Gayri Safi Milli Hâsılaya (GSMH) Oranı” ve “Silahlı Kuvvetler Mevcutları” olmak üzere üç ölçüt ışığında incelenmiştir. İncelemenin ağırlık merkezini oluşturan “Savunma Bütçeleri” ölçütü ile yıllara ve dönemsel gelişmelere sari bir şekilde İttifakın genel olarak nasıl bir seyir izlediği ve zirve kararlarının bu seyri ne şekilde etkilediği araştırılmıştır. Bu ölçüt kullanılarak ayrıca, ABD ile NATO'nun Avrupalı üyelerinin İttifakın savunma yeteneğine olan katkıları ortaya konmuştur. Müteakiben, NATO üyesi devletlerin savunma imkân ve kabiliyetlerini geliştirmek için genel refah düzeylerinden ne ölçüde fedakârlık ettiklerini incelemek maksadıyla,

2'nci ölçüt olarak "Savunma Bütçelerinin GSMH'ye Oranı" kullanılmıştır. Böylelikle üyelerin ortak hedefler etrafında ne ölçüde birleştikleri, bir başka ifadeyle İttifakın dayanışması irdelenmiştir. 1'inci ve 2'nci ölçütü tamamlamak amacıyla 3'üncü ölçüt olarak silahlı "Kuvvetler Mevcutları" kullanılmıştır. Bu suretle, İttifakın muharip gücüne tahsis edilen asker sayısının ülke bazında bileşenleri ortaya konmuştur.

İnceleme düzeyinde NATO Zirve kararları esas alınmıştır. İnceleme birimi olarak ise; üye ülkelerin tamamına, ABD ve Avrupa'ya, "Cephe" ve "Kanat" ülkelerine ve yeni üyelere ait veriler değerlendirilmiştir. Böylece farklı mekânsal ölçekleri gözlemleyerek bütün jeopolitik resmin çıkarıldığı "Diatop"² yönteminin benzeri bir model takip edilmiştir.

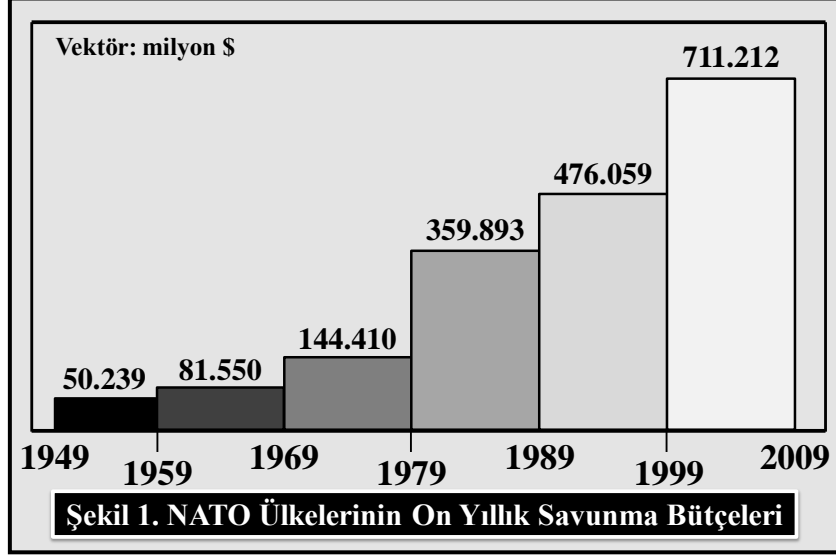
İnceleme

Bu bölümde, yukarıda belirtilen üç ölçüte (Savunma Bütçeleri, Savunma Bütçelerinin GSMH'ye Oranı ve Silahlı Kuvvetler Mevcutları) göre İttifakın ve bileşenlerinin, meydana gelen stratejik gelişmelere gösterdikleri esneklik, belirlenen dönemler çerçevesinde ortaya konmuştur. İncelemenin zamansal parametrelerini belirlemek amacıyla, İttifakın kuruluşundan bu zamana kadar geçen sürede meydana gelen stratejik gelişmelere dayanarak yapılan dönemsel sınıflandırma, ardıl paragrafta sunulmuştur.

Yaşanan stratejik gelişmeler ışığında; soğuk savaş dönemini altı (Kegley, 1989: 77-81), bunu takip eden sıcak barış dönemini ise iki alt başlıkta tanımlamak mümkündür. NATO'nun kuruluşundan itibaren yaşadığı güvenlik ortamlarını sırasıyla; "Gerginlik Ortamı" (1949-1952), "Kontrollü Gerginlik Ortamı" (1953-1962), "Barışçı Rekabet Ortamı" (1963-1968), "Yumuşama Süreci" (1969-1978), "Gerginliğe Dönüş Dönemi" (1979-1985), "Diyalog Süreci" (1986-1990), "Belirsizlik Ortamı" (1991-2000), "Yeni Dünya Düzeni" (2001 ve sonrası)³ olarak tanımlayabiliriz.

Herhangi bir incelemenin; hangi coğrafyada, kim tarafından, hangi zaman diliminde yapıldığı ve nereye bakıldığı, kaçınılmaz olarak farklı sonuçlar yaratır. Bu noktada zamansal parametrelerin ve gözlemlemeye esas oluşturan kriterlerin belirlenmesi kritik önem taşır. Örneğin NATO ülkelerinin savunma bütçelerinin değişiminin on yıllık dönemler halinde incelenmesi durumunda ulaşılabilecek başlıca sonuç, İttifakın kuruluşundan itibaren toplam savunma bütçesinin giderek artan bir eğilim içerisinde olduğudur. Sağladığı bir takım avantajlar nedeniyle, bu tür incelemelerde

genellikle benimsenen bu yöntemin doğruluğu, yaşanan enflasyonist eğilimin etkisini göz ardı etmesi nedeniyle tartışmaya açıktır (Bkz. Şekil-1).

Ayrıca bu yöntem, İttifakın uyguladığı stratejilerde dönüm noktaları oluşturan dönemsel gelişmeler hakkında gözlemleme yapma olanağı sağlamadığı gibi dönemler arasında mukayese imkânını da bahsetmez.

Buna karşın zamansal parametrelerin belirli bir özelliği kapsadığı, bir başka ifadeyle bir eğilimi (*trend*) tanımladığı incelemeler, nesnel sonuçlara ulaşmayı olanaklı kılmaktadır. Ancak bu inceleme yönteminin başlıca zorluğu, dönemlerin çoğunlukla, diplomasi veya propaganda gibi öznel unsurlar tarafından tanımlanmış olması veya bu tanımlamaya esas teşkil eden verilerin her zaman eleştiriye açık olmasıdır. Ayrıca sosyal ve siyasi ortamlar, cetvelle çizilmiş gibi kesin çizgilerle başlayıp bitmezler (Sander, 2003: 446). Yukarıda sunulan zamansal parametrelerin stratejik değişimlere göre belirlenen dönemlerin genel kabul görmeleri nedeniyle ayrıca sağlamalarının yapılmasına ihtiyaç duyulmamış, yine de dönemlerin ayrı ayrı ele alındığı bölümlerde söz konusu dönemin belirgin özelliklerine özetle değinilmiştir.

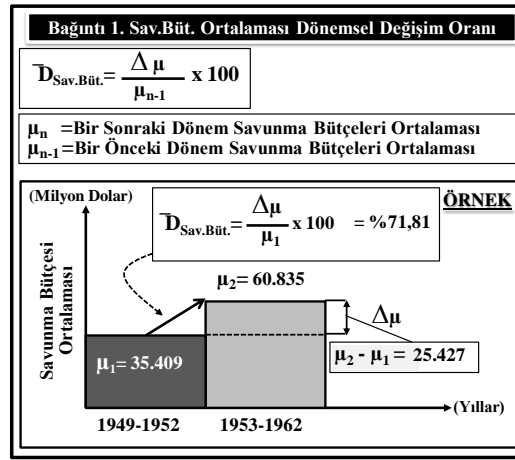
1'inci ölçüt: Savunma bütçelerine göre değerlendirme

Savunma bütçelerine göre değerlendirme, İttifakın bütününün dönemsel davranışları ile ABD ve Avrupalı üyelerin dönemsel davranışlarının mukayesesi olmak üzere iki farklı düzlemde yapılmıştır.

İttifakın bütününün dönemsel davranışları; genel durağan resmi veren “dönemsel mukayese”; İttifakın tepkiselliğini anlamak maksadıyla, dönem başı ve sonundaki farklılaşmayı ortaya koyan “dönem içi değişime göre mukayese” ve bu iki analitik incelemeyi siyasi gelişmeleri esas alan değerlendirmelerle birleştiren ve daha ayrıntılı gözleme olanağı sağlayan “dönemlere ait değerlendirme” alt düzlemleri çerçevesinde incelenmiştir.

Savunma bütçelerinin dönemsel mukayesesi

Dönemsel stratejik gelişmelerin, İttifak üyelerinin savunma bütçelerine olan etkisini ortaya koymak maksadıyla, birbirini takip eden iki döneme ait savunma bütçeleri ortalamalarının farkının önceki dönemin savunma bütçesi ortalamasına oranı olan, “Savunma Bütçeleri Dönemsel Ortalaması Değişim Oranı” ($\bar{D}_{Sav.Büt.}$) kullanılmıştır (Bağıntı-1). $\bar{D}_{Sav.Büt.}$ 'ye ilişkin veriler aşağıda sunulmuştur (Tablo-1).

Tablo 1. Savunma Bütçeleri Dönemsel Ortalaması Değişim Oranları

DÖNEM	Svn.Büt.Ort. (milyon dolar)	DÖNEM	Svn.Büt.Ort. (milyon dolar)
	$\bar{D}_{Sav.Büt.}$ (%)		$\bar{D}_{Sav.Büt.}$ (%)
1949-1952	35.409	1979-1985	291.350
GERGİNLİK	%88,57	GERGİNLİĞE DÖNÜŞ	%118,74
1953-1962	60.835	1986-1990	456.400
KONTROLLÜ GERGİNLİK	%71,81	DİYALOG	%56,65
1963-1968	85.291	1991-2000	473.103
BARIŞÇI REKABET	%40,20	BELİRSİZLİK	%3,66
1969-1978	133.192	2001-2009	737.532
YUMUŞAMA	%56,16	YENİ DÜNYA DÜZENİ	%55,89

Savunma Bütçeleri Dönemsel Ortalaması Değişim Oranları ($\bar{D}_{Sav.Büt.}$), İttifakın ilk 19 yılını kapsayan ilk üç dönemde [“Gerginlik” (1949-1952), “Kontrollü Gerginlik” (1953-1962) ve “Barışçı Rekabet” (1963-1968) dönemleri] giderek azalmıştır. Bunu takip eden ve ittifakın müteakip 16 yılını kapsayan iki dönemde [“Yumuşama” (1969-1978) ve “Gerginliğe Dönüş” (1979-1985) dönemleri] $\bar{D}_{Sav.Büt.}$ ’de belirgin artışlar gerçekleşmiştir. Müteakip 14 yılda [“Diyalog” (1986-1990) ve “Belirsizlik” (1991-2000) dönemleri] $D_{Sav.Büt.}$ ’de bir önceki dönemde kaydedilen artışlar ölçüsünde azalmalar gerçekleşmiştir. İttifakın son 8 yılında ise [“Yeni Dünya Düzeni” (2001-2009)] $D_{Sav.Büt.}$ ’de belirgin bir artış kaydedilmiştir.

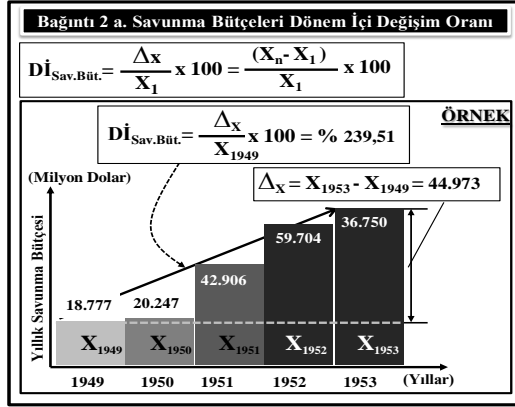
Benzer karakterdeki “Gerginlik” (1949-1952) ve “Gerginliğe Dönüş” (1979-1985) dönemlerinde, $\bar{D}_{Sav.Büt.}$ ’de en büyük artışlar, gerçekleşmiş, bunları “Kontrollü Gerginlik” (1953-1962) dönemi takip etmiştir. Söz konusu her üç dönem de genel ortalamanın ($\bar{D}_{Sav.Büt.} = \%61,46$) üzerinde seyretmiştir. Yine benzer özellikler taşıyan, “Yumuşama” (1969-1978), “Diyalog” (1986-1990) ve “Yeni Dünya Düzeni” (2001-2009) dönemlerinde, $\bar{D}_{Sav.Büt.}$, genel ortalamanın biraz altında $\%55-56$ değerleri arasında kararlı bir seviye kaydetmiştir. Esasen söz konusu bu üç dönemle benzer özellikler taşıyan, “Barışçı Rekabet” (1963-1968) döneminde, $\bar{D}_{Sav.Büt.}$ ’nin $\%50-60$ civarında gerçekleşmesi gerekirken, dönemde hakim olan iyimser beklentiler, $\bar{D}_{Sav.Büt.}$ ’nin $\%40,20$ ’de kalmasına neden olmuştur. Savunma bütçelerinde en büyük azalma soğuk savaşın ardından “Belirsizlik” (1991-2000) ortamında kaydedilmiştir.

Savunma bütçelerinin dönem içi değişime göre mukayesesi

İttifakın stratejik gelişmelere gösterdiği esnekliğin stratejik öngörü ve tepkiselliğin değerlendirilmesinde, dönemsel gözlemlere ilave olarak dönem içerisinde kat edilen aşamaların ve yaşanan gelişmelerin de incelenmesi gerekmektedir. Bu suretle dönem içinde meydana gelen stratejik gelişmelerin, NATO üyelerinin güvenlik reflekslerini nasıl harekete geçirdiğini ve savunma bütçelerini ne şekilde etkilediğini incelemek mümkün olabilecektir.

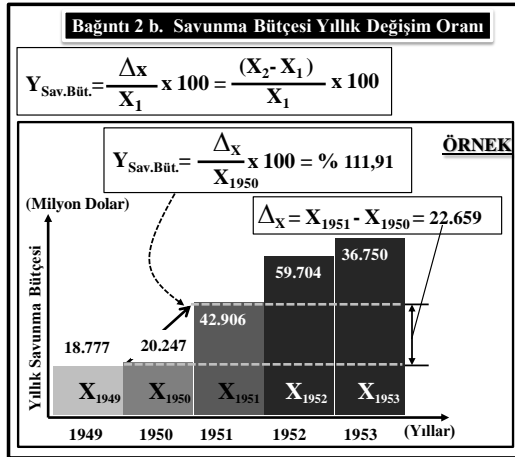
NATO ülkelerinin savunma bütçeleri toplamının dönem içerisinde nasıl bir seyir izlediğini ortaya koymak amacıyla; İttifakın dönem başında ve sonundaki savunma bütçeleri arasındaki farkın dönem başındaki savunma bütçesine oranı olan, “Savunma Bütçeleri Dönem İçi Değişim Oranı” ($D\bar{I}_{Sav.Büt.}$) kullanılmıştır (**Bağntı-2 a**).

$\bar{D}_{Sav.Büt.}$ incelemelerinin çok genel olmalarından kaynaklanan kısıtlılığı ortadan kaldıran $D\bar{I}_{Sav.Büt.}$ ölçeğinde inceleme yapmanın iki büyük sakıncası vardır: Birinci sakınca, dönem içindeki gelişmelerin sadece dönem başı ve sonundaki değerlerle ortaya konması nedeniyle dönem içindeki diğer yılların göz ardı edilmesidir. İkinci sakınca, savunma bütçelerinin yıllık olarak hazırlanmaları nedeniyle, ortamda meydana gelen stratejik değişikliklere en erken bir yıllık gecikmeyle tepki gösterilebilmesidir.

Birinci sakıncayı (Dönem içindeki yılların göz ardı edilmesi) ortadan kaldırmak amacıyla; yıl ölçeğinde de inceleme yapılmıştır. Bu maksatla, “Savunma Bütçesi Yıllık Değişim Oranı” ($Y_{Sav.Büt.}$) kullanılmıştır (**Bağıntı-2 b**).

İkinci sakıncayı (savunma bütçelerinin yıllık olması nedeniyle tepkinin gecikmesi) ortadan kaldırmak amacıyla; stratejik gelişmeyi takip eden yıla ait savunma bütçesi dikkate alınmıştır. Örneğin, “Gerginlik Ortamı” olarak tanımlanan 1’inci Dönemin, 1949-1952 yılları arasında yaşanmış olmasına ve “Kontrollü Gerginlik Ortamına” 1953’ten itibaren geçilmesine karşın, yeni dönemin gereği olan savunma harcamalarındaki azalmanın en erken 1953’ten itibaren gerçekleşmesi mümkündür. Bu nedenle 1’inci Döneme ilişkin dönem içi değişim oranı hesaplanırken; dönem sonu olarak 1952 yılı değil 1953 yılı esas alınmıştır.

$D\bar{I}_{Sav.Büt.}$ ’ye ilişkin veriler müteakip sayfada sunulmuştur (**Tablo-2**).

Tablo 2. Savunma Bütçeleri Dönem İçi Değişim Oranları

DÖNEM	Dİ (%)	DÖNEM	Dİ (%)
1949-1952 GERGİNLİK	%239,51	1979-1985 GERGİNLİĞE DÖNÜŞ	%57,88
1953-1962 KONTROLLÜ	%30,45	1986-1990 DİYALOG	%7,94
1963-1968 BARIŞÇI REKABET	%46,59	1991-2000 BELİRSİZLİK	%-5,73
1969-1978 YUMUŞAMA	%112,48	2001-2009 YENİ DÜNYA DÜZENİ	%61,66

Savunma Bütçeleri Dönem İçi Değişim Oranının ($D\dot{I}_{Sav.Büt.}$) oluşumunda, dönemin özellikleri kadar, önceki ve sonraki döneme ait beklentiler etki olmuştur. Gerginliğin tırmanışa geçtiği dönemlerde büyük $D\dot{I}_{Sav.Büt.}$ değerlerine ulaşılırken, barış ve güvenlik endişelerinin azaldığı dönemlerde bu değerler, düşük seviyelerde gerçekleşmiştir.

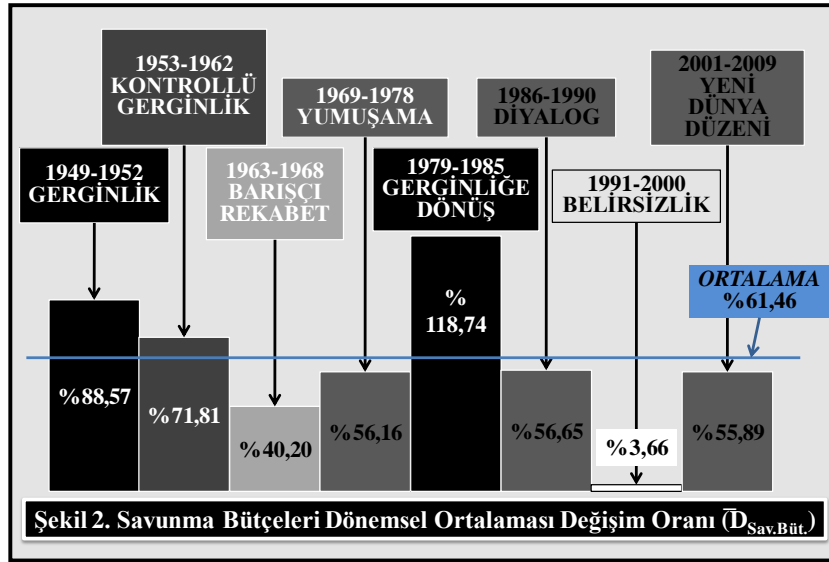
İttifakın ilk üç yılına karşılık gelen “Gerginlik” (1949-1952) döneminde, Savunma Bütçeleri Dönem İçi Değişim Oranı ($D\dot{I}_{Sav.Büt.}$) bakımından en yüksek değere ulaşılmıştır. İttifakın müteakip iki dönemini [“Kontrollü Gerginlik” (1953-1962) ve “Barışçı Rekabet” (1963-1968) dönemleri] kapsayan müteakip 15 yıl boyunca, $D\dot{I}_{Sav.Büt.}$ ’de genel ortalamanın ($\bar{D}\dot{I}_{Sav.Büt.} = \%68,84$) altında artışlar kaydedilmiştir. Bu dönemleri takip eden dokuz yıl içerisinde, [“Yumuşama” (1969-1978) dönemi], ittifakın $D\dot{I}_{Sav.Büt.}$ bakımından en büyük ikinci artışı gerçekleşmiştir. Sonraki, 21 yıl boyunca [Gerginliğe Dönüş” (1979-1985), “Diyalog” (1986-1990) ve “Belirsizlik” (1991-2000) dönemleri], $D\dot{I}_{Sav.Büt.}$ ’de bir önceki döneme oranla belirgin düşüşler kaydedilmiştir. İttifakın son 8 yılında ise [“Yeni Dünya Düzeni” (2001-2009)] $D\dot{I}_{Sav.Büt.}$ ’de, belirgin bir artış kaydedilmiştir.

Genel Değerlendirme

“Savunma Bütçeleri Dönemsel Ortalaması Değişim Oranı” ($\bar{D}\dot{I}_{Sav.Büt.}$) ortalaması; %61,46’dır. Buna göre; “Gerginlik” (1949-1953), “Kontrollü Gerginlik” (1953-1962) ve “Gerginliğe Dönüş” (1979-1985) dönemleri bu ortalamanın üzerinde gerçekleşmiştir. Ortalamanın altında kaydedilen değerlerden “Belirsizlik” (1991-2000) dönemi hariç, diğerleri ortalamaya yakın seyretmiştir. Dönemsel savunma bütçeleri ortalamalarının değişim oranları, NATO’nun yaşanan politik ve askerî gelişmelerle uyumlu ve genel olarak ihtiyatlı yaklaştığını göstermektedir (Bkz. Tablo-1’in grafik gösterimi Şekil-2).

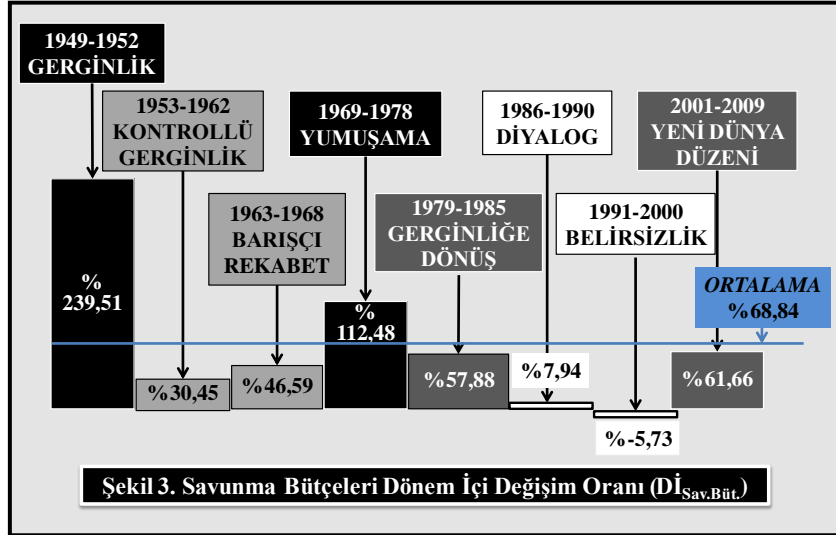
“Savunma Bütçeleri Dönem İçi Değişim Oranı” ($D\dot{I}_{Sav.Büt.}$) ortalaması, %68,84’tür. Buna göre; “Gerginlik” (1949-1953) ve “Yumuşama” (1969-1978) dönemleri içindeki değişim oranları bu ortalamanın üzerinde seyretmiştir. Bunun anlamı şudur: İttifakın ilk yıllarına karşılık gelen “Gerginlik” (1949-1953) ortamında, savunma harcamalarında giderek artan bir ivme kaydedilmiştir. Bu durum, hem Avrupa savunma yapılanmasının yoktan var edilme çabalarının hem de döneme hâkim olan tehdit ortamının sonucudur. “Yumuşama” (1969-1978) döneminde kaydedilen dönem içi artışın sebebi ise, dönem başındaki iyimser

beklentilerin yerini dönem sonunda gergiliğin almış olmasıdır. $D\dot{I}_{Sav.Büt.}$ 'de büyük artışların kaydedildiği dönemler [“Gerginlik” (1949-1952) ve “Yumuşama” (1969-1978) dönemleri], takip eden “Kontrollü Gerginlik” (1953-1962) ve “Gerginliğe Dönüş” (1979-1985) dönemlerinde $D\dot{I}_{Sav.Büt.}$ değerlerinin düşük oranlarda gerçekleşmesine neden olmuştur. Ayrıca, söz konusu bu iki dönemde gerçekleşen değerler İttifakın bu dönemlere ilişkin doğru ve tutarlı öngörülerde bulunduğunu, ancak ihtiyatlı davrandığını ortaya koymaktadır. “Barışçı Rekabet” (1963-1968) dönemindeki düşük artış, bunu takip eden “Yumuşama” (1969-1978) döneminde $D\dot{I}_{Sav.Büt.}$ 'de yaşanan büyük artışı hazırlamıştır. “Diyalog” (1986-1990) ve “Belirsizlik” (1991-2000) dönemleri içerisinde çok küçük değişikliklerin oluşması, İttifakın bu dönemlere ilişkin olarak hatasızca yakın öngörülerde bulunduğu anlamına gelmektedir. “Yeni Dünya Düzeni” (2001-2009) döneminde $D\dot{I}_{Sav.Büt.}$ 'de gerçekleşen artış, İttifakın dönem başındaki beklentilerini ve

hedeflerini güderek büyüttüğüne işaret etmektedir. (Bkz. Tablo-2'nin grafik gösterimi Şekil-3).

$\bar{D}_{Sav.Büt.}$ ve $\bar{D}I_{Sav.Büt.}$ değerleri ışığında, dönemlere atfedilen özellikler dikkate alınarak, “Barışçı Rekabet” (1963-1968) ve “Belirsizlik” (1991-2000) dönemlerindeki; iyimser, “Gerginlik” (1949-1952) ve “Gerginliğe Dönüş” (1979-1985) dönemlerindeki; aşırı ihtiyatlı tutumun abartılı olduğu ileri sürülebilir. Söz konusu dönemlere ilişkin olarak verilen bu ilk hükümler yanlış olmasa da eksiktir. Çünkü her dönem ancak kendi özel koşulları içinde değerlendirilebilir. Bu nedenle müteakip kısımda, dönemler ayrı ayrı ele alınmıştır.

Dönemlere ait değerlendirme

1'inci dönem: 1949-1952 “Gerginlik” dönemi

II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB ve ABD etrafında gerçekleşen kampaşma, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson'un deyiimiyle: “Roma ve Kartaca'dan sonra dünya üzerinde yaşanan en büyük kutuplaşmayı” ortaya çıkarmıştır (Jones, 1955: 141'den aktaran Kissinger 2009: 433). SSCB'nin 1946'dan itibaren doğu Avrupa'da uydu yönetimler kurması ve aşırı silahlanmasıyla başlayan endişe ortamı, SSCB'nin 1950'de Kuzey Kore'nin Güneye saldırısına destek vermesi ile tam bir gerginlik ortamına dönüşmüştür.

Bu dönemde alınan iki stratejik karar, NATO'nun daha büyük bir savunma yeteneğine kavuşturulmasını olanaklı kılmıştır. Bunlar: 1) 26 Eylül 1950'de, gevşek savunma yapılanmasının terk edilerek NATO komutanlıklarına kuvvet tahsis edilmesini ön gören bütünleşik askerî yapıya geçilmesi (NATO Ağı, 1950), 2) Kuzey Atlantik Konseyinin, Şubat 1952'de, Lizbon'daki toplantısında, üye ülkelerin aynı yılın aralık ayına kadar belirlenen oranda kuvvet artırımına gidilmesi yönündeki kararın benimsenmesidir (NATO Ağı, 1952).

Bu kararların sonucunda; 1949'da, 12 tümen, 400 savaş uçağı ve zayıf bir donanmadan oluşan NATO kuvvetleri; Aralık 1952'de, 50 tümen, 4000 uçak ve buna uygun sayıda deniz kuvvetine kavuşturulmuştur.

Dönem boyunca NATO ülkelerinin savunma bütçeleri ortalamasında kaydedilen kararlı artışta (Bkz. Tablo-1, Şekil-2) $\{D_{1949-1952}=[(\Delta_{1952-1949})\div\mu_{1949}]\times 100= \%88,57\}$; İttifakın yapılanma ve kuvvet oluşturma çalışmaları başlıca etkindir. Bu kapsamda, II. Dünya Savaşı ardından silahlı kuvvetlerde büyük azaltmaya giden Batı Dünyasının SSCB'nin özellikle konvansiyonel silahlardaki belirgin üstünlüğünü dengeleme çabaları söz konusu artışı körüklemiştir (NATO Facts and Figures, 1971: 12).

1949-1952 yılları arasında NATO ülkelerinin savunma bütçelerinde İttifakın tarihindeki en büyük artış yaşanmıştır (Bkz. Tablo-2, Şekil-3) $\{D_{1949-1952}=[(\Delta_{1953-1949})\div X_{1949}]\times 100= \%239,51\}$. Ayrıca Kore Savaşı'nın yarattığı gerginlik, NATO ülkelerinin 1951 yılı savunma bütçelerine bariz bir şekilde yansımıştır. Öyle ki, İttifakın tarihindeki en büyük yıllık savunma bütçesi artışı 1951 yılında gerçekleşmiştir $\{Y_{1951-1950}=[(\Delta_{1951-1950})\div X_{1950}]\times 100= \%111,91\}$. Bu durum, İttifakın silahlanma yönünde bir öngörüye haiz olduğu bir ortamda dahi, gelişen durumun gerektirdiği tepkiselliği gösterebildiğini ortaya koymaktadır.

2'nci dönem: 1953-1962 "Kontrollü Gerginlik" ortamı

1953'te iktidara gelen Kruşçev, gerginlik siyasetini terk ederek "Barış içinde bir arada yaşama" politikasını benimsemiştir. Bu tutum değişikliği esasen; Doğu Avrupa'daki yayılmasını tamamlayan SSCB'nin, nüfuzu altındaki bölgelerde daha hoşgörülü bir yönetim biçimini benimsemesinden, SSCB'nin üçüncü dünya ülkelerinde başarılı olamayan "devrim ihracı" siyasetinden vazgeçmesinden ve ABD'nin "Çevreleme" stratejisini boşa çıkarma gayretlerinden kaynaklanmıştır. 18-23 Temmuz 1955'te yapılan Cenevre Zirvesi iki tarafın birbirlerine besledikleri düşmanlığa ara vermelerini sağlamıştır (Kegley, 1989: 77). Ayrıca SSCB'nin, 1949'da atom bombası yapımının ardından, 1953'te ilk hidrojen

bombası denemesi, “Dehşet Dengesi”nin ilk evresini başlatmış ve her iki bloğu da gerginliği kontrol altında tutmaya zorlamıştır.

Bu döneme hâkim olan güvensizlik ortamı, 16-19 Aralık 1957’de, Paris’te yapılan ilk NATO zirvesinde, nükleer silahların sağladığı korumaya dayanan ve konvansiyonel silahlanmayı destekleyen bir savunma anlayışının benimsenmesini gerektirmiştir (NATO Ağı, 1957). Müteakiben, 15-17 Nisan 1958 Konsey toplantısında “Kitlesel Misilleme” stratejisi kabul edilmiştir (NATO Ağı, 1958).

1953-1962 döneminde, NATO tümen sayısını 100’e çıkarmış, hava kuvvetlerinde %30’luk artış gerçekleştirmiş, deniz kuvvetlerinin muharebe gücünü artırmış, lojistik yetenekler geliştirilmiştir. 1953 yılında İttifakın bütün sorumluluk sahasını kapsayan; dördü büyük ölçekli olmak üzere, 100 manevra icra edilmiş, tarihteki en büyük deniz tatbikatı *-Mariner-* aynı yıl gerçekleştirilmiştir. Avrupa’da 125 hava üssü ve komuta kontrol tesisi inşa edilmiştir (İsmay, 1954: Bölüm 9). Ayrıca, Avrupa’ya orta menzilli taktik balistik füzelerin (IRBM) yerleştirilmesi kararı bu dönemde alınmıştır (Buteux, 1983: 2).

Dönem boyunca NATO ülkelerinin savunma bütçelerindeki artış eğiliminin kısmi bir azalmaya rağmen devam etmesinde (Bkz. Tablo-1, Şekil-2) $\{D_{1953-1962}=[(\Delta_{1962-1953})\div\mu_{1953}]\times 100=\%71,81\}$, NATO’nun kuvvet yapılanması kapsamında önceki dönemden süre gelen faaliyetleri etkin olmuştur. SSCB’nin 4 Kasım 1956’daki Prag’a müdahalesi, 9 Mart 1957’de Eisenhower Doktrini’nin açıklanması, Kasım 1958’deki Berlin Krizi, ABD’nin 1959’da Vietnam’daki krize dâhil olması, 1959’da U2 gözlem uçakları krizi, 1961’de Berlin Duvarı’nın inşası ve 1962 Küba Kriziyle yaşanan gerginlikler savunma harcamalarındaki artışı körüklemiştir.

1953-1962 yılları arasında NATO ülkelerinin savunma bütçelerinde mutedil artış eğilimi yaşanmıştır (Bkz. Tablo-2, Şekil-3) $\{D_{1953-1962}^{I}=[(\Delta_{1963-1954})\div X_{1954}]\times 100 =\%30,45\}$. Bu durum İttifakın mevcut güvenlik ortamı hakkında tutarlı bir öngöründe bulunduğunu ve dönem boyunca da kararlı hareket ettiğini göstermektedir.

3’üncü dönem: 1963-1968 “Barışçı Rekabet” ortamı

SSCB’nin 1957’de *-Sputnik* uydusunun uzaya fırlatılmasıyla netlik kazanan- kıtalararası balistik fırlatma kabiliyetine ulaşmasının ardından, 1963’e gelindiğinde her iki blok da kitlesel bir harbi göze alamayacakları “Dehşet Dengesi”ne ulaşmışlardır. Bu durum silahsızlanma çabalarını

gündeme getirirken tarafları çatışma olasılığını azaltmaya yönelik tutum sergilemeye zorlamıştır.

1954'te icra edilen Konsey toplantısında İttifakın politik ve askerî gündemine giren nükleer planlama faaliyeti 1967'de Nükleer Planlama Grubunun kurulmasıyla yapısal bir nitelik kazanmıştır (Buteux, 1983:15). SSCB'nin ilgi alanının Orta Avrupa'dan diğer bölgelere kayması, 25 Temmuz ve 14 Kasım 1966 tarihlerinde icra edilen Savunma Planlama Komitesi toplantılarında, "Kanat" ülkelerinin savunma yeterliliğinin artırılması ihtiyacını gündeme getirmiştir (NATO Ağı, 1966). 1967'de, NATO'nun yeni görevlerini ortaya koyan ve bloklar arası gerginliğin azaltılmasını öngören Harmel Planının (NATO Ağı 1967) kabul edilmesiyle, NATO'nun savunma stratejisi nükleer silahlardan konvansiyonel silahlara doğru kaydırılmış, "Kitleysel Misilleme" stratejisinden nükleer silahların sınırlı kullanımını öngören "Esnek Mukabele" stratejisine geçilmiştir (Pedlow, 1999: 24).

Bu dönemde; 1963'te ABD kuvvetlerinin Avrupa'yı takviye imkân ve kabiliyetinin sınırlı olduğu "Big Lift" tatbikatı dışında, kayda değer bir askerî faaliyet olmamıştır (NATO Facts and Figures, 1989: 65). Ancak bu dönemde NATO; Fransa'nın İttifakın askerî kanadından çekilmesi, Malta'nın tarafsızlığını ilan etmesi ve diğer stratejik zorunluluklar nedeniyle, askerî karargâhlarında konuş değişikliğine gitmiş ve yeniden yapılanmasını sürdürmüştür.

Dönem boyunca NATO ülkelerinin savunma bütçelerindeki artışta düşüş yaşanmasında (Bkz. Tablo-1, Şekil-2) $\{D_{1963-1968}=[(\Delta\mu_{1968-1963})\div\mu_{1963}]\times 100= \%40,20\}$, 1962 Küba Krizi sonrasında -1963'te çatışmanın önlenmesi için geliştirilen mekanizmaların, aynı yıl nükleer denemelerin yasaklanmasına ilişkin çoklu anlaşmalar serisinin başlatılmasının büyük etkisi olmuştur. Ayrıca, Doğu Bloğunun Avrupa'daki sınırlarına ulaşması ve Fransa'nın 1966'da NATO'nun askerî kanadından çekilmesi, savunma bütçelerinde meydana gelen bu düşüşü daha da artırmıştır.

1963-1968 yılları arasında, NATO ülkelerinin savunma bütçelerinde bir önceki döneme benzer, mutedil bir artış kaydedilmiştir (Bkz. Tablo-2, Şekil-3) $\{D\dot{I}_{1963-1968}=[(\Delta X_{1964})\div X_{1964}]\times 100= \%46,59\}$. Dönemin güvenlik ihtiyaçları daha fazla savunma harcamasını gerektirirken, savunma bütçeleri ortalamasındaki göreceli azalmayı İttifakın bütüncül yapısı içinde açıklamak olanaklı değildir. İleride de değinileceği üzere bu mutedil artış, ABD'nin ve diğer müttefiklerin çabalarıyla sağlanabilmiştir. "Yumuşama" ortamı

öncesinde Batı Avrupalı müttefiklerin; 1968 Prag müdahalesi de dâhil olmak üzere, Varşova Paktı'nın yarattığı tehdide daha az duyarlı olduğu görülmüştür. Bu değerlendirme farklılığına rağmen savunma gayretlerinde kaydedilen artış İttifakın -“Atlantik”, “Cephe” ve “Kanat” ülkeleri olmak üzere- coğrafi yayılımının örgüt içi istikrar yarattığını ortaya koymaktadır.

4'üncü dönem: 1969-1978 “Yumuşama” süreci

1953'te Kruşçev, 1960'lı yılların başında De Gaulle, 1962'de Kennedy, 1967'de Willy Brandt, tarafından farklı kapsamlarda gündeme getirilen “Yumuşama” çabaları, 1969-1978 döneminde hayata geçirilmiştir. Harmel Raporu'nun NATO'da kabulünün ardından, 1969'da ABD Başkanı Richard Nixon ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in yaklaşımlarıyla “Yumuşama” politikası resmîyet kazanmıştır. Doğu Bloğu tarafından 1969'da “Budapeşte Önerisi” adıyla gündeme getirilen ve Avrupa'da bloklar arası gerginliği azaltmaya yönelik girişim, başlangıçta reddedildiyse de altı yıl sonra imzalanacak olan Helsinki Nihai Belgesi'nin (1 Ağustos 1975) ilk adımını oluşturmuştur. Almanya, “Doğu Politikası (*Ostpolitik*)” gereği; Polonya (1970), SSCB (1972), Doğu Almanya (1972) ve Çekoslovakya (1973) ile yaptığı anlaşmalarla mevcut sorunları barışçı yolla çözümlenmeye çalışmıştır. “Yumuşama” döneminde nükleer silahların kullanımının düzenlenmesi kapsamında çok taraflı ve ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Bu olumlu adımlara karşın, iki küresel güç arasındaki mücadele dünyanın her yerinde devam etmiştir (Best vd., 2008: 264-278).

Dört zirvenin gerçekleştirildiği bu dönemde NATO'nun, dayanışma, istişare ve oydaşma aygıtlarını başarıyla kullandığı, savunma harcamalarında olduğu gibi savunma stratejisinde de bütünlük içerisinde hareket ettiği görülmektedir:

- Örgütün kuruluşunun 25'inci yılına tekabül eden, 26 Haziran 1974 Brüksel Zirvesi'nde, kabul edilen Ottawa Deklarasyonu'nda (19 Haziran 1974), Doğu-Batı yakınlaşması ve nükleer silahlarda ulaşılan denge öne çıkmıştır (NATO Ağı, 1974).

- 29-30 Mayıs 1975 Brüksel Zirvesi'nde, İttifakın sağladığı kolektif güvenlik, savunma ve caydırma yeteneğinin, uluslararası güvenlik, barış ve “yumuşama” için esas oluşturduğu ifade edilmiştir (NATO Ağı, 1975).

- 10-11 Mayıs 1977 Londra Zirvesinde, İttifakın savunma yeteneklerinin geliştirilmesi için uzun erimli savunma programlarının hazırlanmasına karar verilmiştir (NATO Ağı, 1977).

- 30-31 Mayıs Washington Zirvesi'nde;

-Varşova Paketi'nin silahlanmayı sürdürmesi nedeniyle İttifakın bir taraftan silahsızlanma ve kuvvet indirimi için çalışırken diğer taraftan askerî gücünü artırmaya ve nükleer silahlarını geliştirmeye devam edeceği,

-Savunma bütçelerinde %3'lük artışa gidileceği ifade edilmiştir (NATO Ağı, 1978 b).

Dönem boyunca NATO ülkelerinin savunma bütçelerindeki mutedil artış (Bkz. Tablo-1, Şekil-2) $\{D_{1969-1978}=[(\Delta_{1978-1969})\div\mu_{1969}]\times 100= \%56,16\}$, önceki döneme hâkim olan iyimserlik havasının yerini güçlü olunabildiği ölçüde "Yumuşama"nın sürdürülebileceği fikrinin aldığını göstermektedir. Savunma bütçelerinde artışa gidilmesi yönündeki 1977 Bakanlar Konseyi, 1978 Washington Zirvesi kararları ve savunma planlama sürecinde uzun erimli uygulamaya gidilmesi söz konusu artışa katkı sağlamıştır.

1969-1978 yılları arasında, NATO'nun savunma bütçelerinde 1949-1952 döneminden sonraki en büyük artış yaşanmıştır (Bkz. Tablo-2, Şekil-3) $\{D_{1969-1978}=[(\Delta_{1979-1970})\div X_{1970}]\times 100=\%112,48\}$. Yıl bazında yapılan incelemede; İttifakın savunma harcamalarının, 1969, 1970 ve 1971 yıllarındaki durgunluğun ardından devamlı surette arttığı görülmektedir. Bu durum, 1970'lerin sonuna doğru "Yumuşama" anlayışından geriye bir şey kalmamasının (Kegley, 1989: 81) sonucu olarak İttifakın, yeni dönemin gereklerine uygun hareket ettiğini göstermektedir.

5'inci dönem: 1979-1985 "Gerginliğe Dönüş" dönemi

Doğu ve Batı arasındaki ideolojik mücadelenin Avrupa dışında bölgesel çatışmalara dönüştüğü 1979-1985 dönemi bazı siyaset bilimciler tarafından "II. Soğuk Savaş" olarak tanımlanmıştır. SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi, Polonya'daki özgürlükçü hareketin bastırılması, Afrika, Güneydoğu Asya, Güney Amerika'da Moskova yanlısı yönetimlerin iktidara gelmesi, SSCB'nin Akdeniz'de askerî varlığını güçlendirmesi, Orta Doğu'da nüfuzunu artırmasıyla, Batı Dünyasının; SSCB tehdidinin ekonomik yaklaşmayla "Yumuşatılması", stratejisi çökmüştür.

Bu dönemde biri Bonn'da diğeri Brüksel'de olmak üzere iki zirve yapılmıştır:

- İspanya'nın NATO'ya katıldığı, 1982 Bonn Zirvesi'nde alınan kararlar soğuk savaşın sonlandırılma stratejisini ortaya koyması bakımından önemli, ancak özellikle Batı Avrupalı müttefiklerin katılımındaki yetersizlik bakımından dikkat çekiydi. Zirve Sonuç Bildirisi'nde;

-ABD'nin Avrupa'daki stratejik silahlarının ve askerî mevcudiyetinin İttifakın güvenliğinin ayrılmaz bir parçası olduğu,

-Bağımsızlığı tehdit altındaki ülkelere, talepleri halinde yardım edileceği ifade edilmiştir (NATO Ağı, 1982).

•Dönemin sonunda yapılan 1985 Brüksel Zirvesi, ABD Başkanı Reagan'ın, Gorbaçov'la yapılan Viyana Görüşmelerinde silahların kontrolü konusunda varılan sonuçlar hakkında İttifak üyelerine bilgi verdiği özel bir oturum şeklinde icra edilmiştir (NATO Ağı, 1985 b).

Bu dönemde İttifakın Batı Avrupalı üyeleri ile diğer müttefikler arasında tehdit algılaması bakımından farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bunda, 1982'de durgunluğa giren ABD ekonomisine karşın giderek güçlenen Avrupa ekonomisinin, Varşova Paktı üyelerine yaptığı yıllık 20,6 milyar dolar tutarındaki ihracattan ve SSCB'den gelecek olan doğalgazdan vazgeçmemesi başlıca etkidir. NATO'nun 1978'de savunma bütçelerinin %3 oranında artırılması yönündeki kararının başta Almanya olmak üzere Batı Avrupalı müttefikler tarafından uygulanamaması başta ABD olmak üzere diğer üyelerin savunma yükünü artırmıştır (Langer, 1986: 49).

Bu dönemde Doğu Bloğu ile güç dengesinin sağlanması, NATO'nun birinci önceliği olmuştur. "Esnek Mukabele" stratejisi; stratejik ve taktik nükleer silahlar ile konvansiyonel kuvvetlerin sağladığı caydırıcılığa dayandırılmıştır (Rogers, 1982: 39). 1982'de ABD, bazı konvansiyonel silah teknolojilerini Avrupalı müttefikleriyle paylaşarak NATO'nun birlikte harekât icra edebilme yeteneğini artırmaya çalışmıştır. Varşova Paktı'nın 1981'de yaptığı büyük ölçekli "Zapat" Manevralarına cevaben 1983'te icra edilen "Able Archer" Tatbikatı icra edilmiştir.⁴

Dönem boyunca NATO ülkelerinin savunma bütçeleri ortalamasında İttifakın tarihinde kaydedilen en büyük artışta, (Bkz. Tablo-1, Şekil-2) $\{D_{1979-1985}=[(\Delta_{1985-1979})\div 1979] \times 100 = \%118,74\}$; Varşova Paktı ile giderek açılan farkın kapatılması başlıca etkidir.⁵ ABD'nin SSCB ile dünya genelinde devam eden güç mücadelesi kapsamında yürürlüğe konan, Batı yanlısı iktidarların ve hareketlerin desteklenmesini öngören Reagan Doktrini ABD'nin savunma harcamalarının artmasına neden olmuştur. Ayrıca döneme egemen olan enflasyonist eğilim de bu artışı körüklemiştir.

1979-1985 yılları arasında, NATO ülkelerinin savunma bütçelerinde orta dereceli artış kaydedilmiştir (Bkz. Tablo-2, Şekil-3) $\{D_{1979-1985}=[(\Delta_{1985-1979})\div X_{1980}] \times 100 = \%57,88\}$. Yıl bazında yapılan incelemede; dönem boyunca İttifakın savunma harcamalarının devamlı ve düzenli şekilde arttığı

görülmektedir. Bu durum; “Cephe” ülkelerinin görüş ayrılıklarına rağmen, bir bütün olarak ittifakın dönemin ihtiyaçlarına uygun kararlı bir tutum sergilediğini ortaya koymaktadır.

6’ncı dönem: 1986-1990 “Diyalog” dönemi

Kitlelerin temel hak ve özgürlükler kapsamındaki taleplerine, ekonominin kötü yönetimine, aşırı silahlanmaya, dış yardımların külfetine, daha fazla dayanamayan sosyalist sistemin Mihail Gorbaçov’un “Açıklık (*Glastnost*)” ve “Yeniden Yapılanma (*Prestroyka*)” politikaları ile tedavi edilemediği bu yıllarda, soğuk savaş döneminin son evresi yaşanmıştır. Henry Kissinger’in ifadesiyle (2006: 740): “Soğuk savaş Amerika’nın barış dönemi beklediği bir zamanda başlamış ve uzayıp giden bir anlaşmazlığa kendini hazırlarken son bulmuştur”.

Üç NATO zirvesinin gerçekleştirildiği bu dönemde İttifak, bir taraftan değişimi yönlendirirken diğer taraftan da kendi dönüşümünün temellerini atmıştır. Bu kapsamda:

- 2-3 Mart 1988 Brüksel Zirvesi’nde, stratejik silahlarda %50 indirime gidilmesi, kara konuşlu kısa menzilli nükleer silahlar için tavan belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir (NATO Ağı, 1988).

- 29-30 Mayıs 1989 Brüksel Zirvesi’nde;

- Avrupa’da Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşmasının (AKKA) imzalanması ve “Açık Semalar” konularına yer verilmiş (NATO Ağı, 1989 a).

- “Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Konusunda Kapsamlı Konsept” belgesi kabul edilmiştir (NATO Ağı, 1989 b).

- 4 Aralık 1989 Brüksel Zirvesi’nde, ABD Başkanı Bush, SSCB Başkanı Gobaçov ile Malta’da yapılan görüşmeler hakkında NATO üyesi ülkelerin devlet başkanlarına bilgi vermiştir (NATO Ağı, 1989 c).

- 5-6 Temmuz 1990 Londra Zirvesinde;

- Soğuk savaşın sona erdiği ve yeni bir dönemin başladığı,

- Almanya’nın bütünleşmesinin Avrupa kimliğini geliştireceği, İttifakı güçlendireceği,

- AKKA’nın gereklerinin 1992 yılına kadar yerine getirileceği ifade edilmiştir (NATO Ağı, 1990).

Bu dönemde; karşılıklı güven artırıcı önlemler, NATO’nun birinci önceliğini teşkil etmiştir. Karşılıklı kuvvet indirimiyle, NATO’nun aleyhine olan güç dengesizliği kısmen de olsa ortadan kaldırılmıştır (Kaiser, 1989:

305). Bu dönemde NATO, Avrupa savunma kimliğinin temellerinin atılmasında önemli bir rol oynamıştır (Sloan, 1989: 10).

“Diyalog” dönemi boyunca NATO ülkelerinin savunma bütçelerinde “Yumuşama” dönemindekine çok yakın bir artış kaydedilmesi, (Bkz. **Tablo-1, Şekil-2**) $\{D_{1969-1978} = [(\Delta\mu_{1978-1969}) \div \mu_{1969}] \times 100 = \%56,16\}$, $\{D_{1986-1990} = [(\Delta\mu_{1990-1986}) \div \mu_{1986}] \times 100 = \%56,65\}$ her iki dönemin örtüşen gereklerine İttifakın tutarlı tepki gösterdiğine işaret etmektedir. Bir önceki “Gerginliğe Dönüş” evresinde karşılaşılan güçlüklerin aşıldığı bu dönemde, güçlü olunabildiği ölçüde diyalogun sürdürülebileceği fikrinin İttifakın bütün üyelerince benimsenmesi önemli etken olmuştur.

1986-1990 yılları arasında, NATO ülkelerinin savunma bütçelerinde en düşük ikinci Dİ değerine karşılık gelen cılız bir artış kaydedilmiştir (Bkz. **Tablo-2, Şekil-3**) $\{D\dot{I}_{1986-1990} = [(\Delta X_{1991-1987}) \div X_{1987}] \times 100 = \%7,94\}$. Bu durum, soğuk savaşın bu dönemin sonunda son bulmasından kaynaklanmıştır. İttifakın savunma bütçelerinde ilk düşüş bu dönemin sonunda gerçekleşmiştir $\{Y_{1991-1990} = [(\Delta X_{1991-1990}) \div X_{1990}] \times 100 = \% -4,75\}$. Dönem içi değişim oranındaki bu azalma, İttifakın siyasi gelişmelere süratle uyum gösterebildiğini ortaya koymaktadır.

7’nci dönem: 1991-2000 “Belirsizlik” ortamı

Doğu Bloğunun yıkılmasının ardından tek kutuplu güç düzeninin hâkim olduğu 1990’lı yıllar; Körfez Savaşı’na, Orta Doğu Barış Sürecinin ölü doğumuna, Bosna-Hersek deki soykırıma BM’nin komutasında NATO’nun müdahalesine tanık olmuştur. Avrupa Birliği’nin kuruluşu (1992), ABD’nin yakın güvenlik alanında; Kuzey Amerika Ticaret Anlaşması (NAFTA) (1992) gibi ekonomik ve Panama (1998), Haiti (1994) müdahaleleri gibi askerî eylemleri yeni dönemin ilk düzenlemelerini oluşturmuştur. Başta eski Sovyet Cumhuriyetleri olmak üzere; “Turuncu”, “Gül”, “Kadife” vb. adlar altında 50’yi aşkın ülkede kapitalist düzenin küresel hâkimiyetinin yaygınlaştırılması bu dönemde gerçekleşmiştir (Soros, 2003: 1).

Dört NATO zirvesinin gerçekleştirildiği bu dönemde Avrupa Güvenlik mimarisinin ve yeni dünya düzeninin temelleri atılmıştır:

- 7-8 Kasım 1991 Roma Zirvesi’nde;

-Daha geniş kapsamlı bir güvenlik anlayışının benimsendiği Yeni Stratejik Konsept kabul edilmiş (NATO Ağı, 1991 b),

-Çatışma esaslı savunma anlayışından güvenlik esaslı iş birliği anlayışına yönelen Barış ve İşbirliği Deklarasyonu yayımlanmıştır (NATO Ağı, 1991 c).

• 10-11 Ocak 1994 Brüksel Zirvesi'nde;

-Barış İçin Ortaklık (BİO) Girişimi, Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi ve AGİK üyelerine önerilmiş,

-NATO ile AB ve Batı Avrupa Birliği ilişkileri düzenlenmiştir (NATO Ağı, 1994 a).

• 27 Mayıs 1997 Paris Zirvesi'nde, NATO-Rusya Daimi Müşterek Konseyini başlatan Kurucu Anlaşma imzalanmıştır (NATO Ağı, 1997 a).

• 7-8 Temmuz 1997 Madrid Zirvesi'nde;

-NATO-Ukrayna Yoğunlaştırılmış Ortaklık Anlaşması imzalanmış (NATO Ağı, 1997 b),

-Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyinin yerini alan Avrupa-Atlantik İşbirliği Konseyinin (AAOK) devlet başkanları düzeyindeki ilk toplantısı icra edilmiş (NATO Ağı, 1997 c),

-NATO'nun yeni komuta yapısının esasları belirlenmiştir (NATO Ağı, 1997 ç).

• İttifakın kuruluşunun 50'nci yılında, 23-24 Nisan 1999 Washington Zirvesi'nde;

-Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti NATO'ya kabul edilmiş (NATO Ağı, 1999 b),

-NATO'nun yeni Stratejik Konsepti güncelleştirilerek yayımlanmış (NATO Ağı, 1999 c),

-Üyelik Eylem Planı yayımlanmış,

-Savunma Yetenekleri Girişimi başlatılmış,

-AAOK, BİO ve Akdeniz Diyalogu girişiminin güçlendirilmesi konuları görüşülmüştür.

Uluslararası güvenlik ortamının yeniden şekillendiği bu dönemde İttifak, genişleme ve dönüşüm sürecine girmiştir. Genişleme sürecinin stratejik hedefleri; İttifakın etkinliğinin artırılmasını, Avrupa'nın bütünleşmesine katkı sağlanmasını ve eski Varşova Paktı ülkelerinde başlayan demokratik reformların desteklenmesini öngörmekteydi (Barnett, 1996: 103). Dönüşüm süreci ise, savunma anlayışından geniş bir güvenlik anlayışına geçişi mümkün kılan; "işlevsel kuvvet yapısı" ve "müşterek yeteneklerin geliştirilmesi" gibi yapısal, alan dışı krizlere müdahale gibi

fonksiyonel ve BİO, AAOK gibi boyutsal ve coğrafi değişiklikleri kapsamaktaydı.

Bu dönem, soğuk savaş döneminde hiç sıcak çatışmaya girmemiş olan NATO'nun, muhtelif askeri harekâtına sahne olmuştur. Eski Yugoslavya'da icra edilen BM harekâtı esnasında NATO, tarihinde ilk kez kuvvet kullanmıştır. Bu kapsamda; BM'nin kararları gereği 1993 ve 1994'te NATO kuvvetleri bölgede hava harekâtı, 20 Aralık 1994'ten itibaren bir yıl süreyle Uygulama Kuvveti (IFOR) Harekâtını, 1996-2004 döneminde İstikrar Kuvveti (SFOR) Harekâtını icra etmiştir. (2 Aralık 2004'ten bu zamana kadar bölgede AB Barış Gücü (EUFOR) faaliyet göstermektedir.) NATO 12 Haziran 1999'da Kosova Kuvveti (KFOR) ile barışa zorlama harekâtı icra etmiştir.

Soğuk savaşın son bulmasının ardından NATO ülkelerinin savunma bütçeleri ortalamasında İttifakın tarihindeki en küçük değer kaydedilmiştir (**Bkz. Tablo-1, Şekil-2**) $\{D_{1991-2000}=[(\Delta\mu_{2000-1991})\div\mu_{1991}]\times 100= \%3,66\}$. Bu azalma, Doğu Bloğunun yıkılmasının doğal sonucudur. Yine bu kapsamda; 1990'da Paris'te imzalanan AKKA'nın gereği olarak kuvvet indirimine gidilmesi, 1994'te, Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşmasının (START-I, 31 Temmuz 1991) yürürlüğe girmesi, bu düşüşü körüklemiştir.

1991-2000 yılları arasında; 1995 ve 1999'da kaydedilen cılız artışlar dışında, savunma bütçelerinde ilk kez azalma eğilimi yaşanmıştır (**Bkz. Tablo-2, Şekil-3**) $\{D_{1991-2000}=[(\Delta X_{2001-1992})\div X_{1992}]\times 100=\% -5,73\}$. Bu durumun, soğuk savaşın ardından, BM kapsamında icra edilen görevler dışında savunma ihtiyacı duymayan İttifak üyelerinin, mevcut güvenlik ortamına uygun hareket ettiğini ortaya koymaktadır.

8'inci dönem: 2001-2009 “Yeni Dünya Düzeni” dönemi

ABD'nin kendi topraklarında ilk kez saldırıya uğradığı 11 Eylül 2001 terörist eylemi, yeni bir dünya düzeninin başlangıcı olmuştur. Hiçbir şeyin artık eskisi gibi olmadığı bu ortamda asimetrik savaşın, küresel etkiler yaratan bölgesel istikrarsızlıkların ve çok kutuplu dünya sisteminin karmaşık yapısı dünyaya egemen olmuştur.

NATO'nun dönüşümünün gerçekleştiği son on yıl İttifak için adeta konferanslar dönemi olmuştur:

- 28 Mayıs 2002 Roma Zirvesi'nde, NATO-Rusya Daimi Müşterek Konseyinin yerini alan NATO-Rusya Konseyi ilk kez toplanmıştır (NATO Ağı, 2002 a).
- 21-22 Kasım 2002 Prag Zirvesi'nde;

-Askerî yeteneklerin artırılmasını öngören; Prag Yetenekleri Taahhüdü Belgesi, mukabele kuvveti, yeni komuta yapısı, yeni roller,
-Terörizme Karşı Savunma Konsepti konuları ele alınmıştır (NATO Ağı, 2002 b).

•28-29 Haziran 2004 İstanbul Zirvesi'nde;

-Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakia ve Slovenya NATO'ya üye olmuş,
-İttifakın savunma planlaması ve kuvvet geliştirme yöntemi yeniden yapılandırılmış,
-İstanbul İşbirliği Girişimi (İİG) başlatılmıştır (NATO Ağı, 2004).

•22 Şubat 2005 Brüksel Zirvesinde, Balkanlar, Afganistan ve Irak'ta istikrarın sağlanması ve NATO-AB ilişkilerinin güçlendirilmesi konuları öne çıkmıştır (NATO Ağı, 2005).

•28-29 Kasım 2006 Riga Zirvesi'nde;

-NATO'nun diğer uluslararası örgütlerle ilişkilerini düzenleyen "Kapsamlı Politik Rehber" yayımlanmış,
-Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan BİO'ya davet edilmiştir (NATO Ağı, 2006).

•2-4 Nisan 2008 Bükreş Zirvesi'nde; "İttifakın Güvenliği Beyannamesi" olarak anılan, stratejik değerlendirme kabul edilmiştir (NATO Ağı, 2008).

•İttifakın 60'ıncı kuruluş yıldönümünde icra edilen 3-4 Nisan 2009 Strazburg/Kehl Zirvesi'nde, Fransa İttifakın askerî kanadına geri dönmüş, Arnavutluk ve Hırvatistan NATO'ya üye olmuş, yeni genel sekreter seçilmiş ve NATO-Rusya ilişkileri ele alınmıştır (NATO Ağı, 2009 a).

•19-20 Kasım 2010 Lizbon Zirvesi'nde;

-Yeni Stratejik Konsept yayımlanmış,
-Füze savunma sistemi geliştirilmesine karar verilmiş,
-Silahların kontrolü ve silahsızlanma, siber savunma, Rusya ile ilişkiler ve ortaklarla ilişkilerin genişletilmesi konuları görüşülmüştür (NATO Ağı, 2010 b).

2001 yılından itibaren NATO, alan dışındaki krizlere daha fazla müdahil olarak uluslararası bir güvenlik örgütü olma yolunda mesafe kat etmiştir (Erhan, 2004: 12). "Büyük Orta Doğu" coğrafyasının ittifakın ilgi

odağını oluşturduğu (Rynning, 2007: 906) bu dönemde, Akdeniz Diyalogu, İİG gibi bölgesel yapılanmalar ile BM ve uluslararası hükûmet dışı kuruluşlarla iş birliğinin “Kapsamlı Yaklaşım” çerçevesinde geliştirilmesine çalışılmıştır. Son iki zirvede kabul edilen; “İttifakın Güvenliği Beyannamesi” (NATO Ağı, 2009 b) ve “Yeni Stratejik Konsept” (NATO Ağı, 2010 c), İttifakın dönemin gereklerine uygun güvenlik anlayışını süratle benimsediğini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Uluslararası terörizmle mücadele kapsamında; Akdeniz’de güvenliği sağlamak amacıyla Ekim 2001’de başlayan Aktif Çaba Harekâtı (OAE) ve Afganistan’da 16 Şubat 2002’den bu yana devam eden, Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (ISAF) Harekâtı, İttifakın kuruluş anlaşmasının 5’inci maddesi kapsamındaki ilk görevler olmuştur. NATO, BM kararı gereği, korsanlık/deniz haydutluğuyla mücadele kapsamında 2008’den itibaren Somali açıklarında muhtelif deniz kontrol harekâtı icra etmektedir. Son dönemde öne çıkan Avrupa savunma kimliğinin sonucu olarak AB, NATO’yu tamamlayıcı nitelikte uluslararası görevler icra etmeye başlamıştır. Bu kapsamda halen, 13 görev icra edilmektedir (CSS, 2009).

Dönem boyunca NATO ülkelerinin savunma bütçeleri “Yumuşama” ve “Diyalog” dönemlerine benzer şekilde artış kaydeden bir seyir izlemiştir (Bkz. Tablo-1, Şekil-2) $\{\bar{D}_{2001-2009}=[(\Delta\mu_{2009-2001})\div\mu_{2001}]\times 100=\%55,89\}$. Bu yükselişte, NATO üyelerinin gerek İttifak kapsamında gerek münferiden icra ettikleri askerî harekât başlıca etkindir.

2001-2009 yılları arasında, NATO ülkelerinin savunma bütçelerinde; dönem içi değişim ortalamasına (%68,85) yakın bir artış kaydedilmiştir (Bkz. Tablo-2, Şekil-3) $\{D\bar{I}_{2001-2009}=[(\Delta_{2009-2002})\div X_{2002}]\times 100=\%61,66\}$. Bu artışta, bir önceki dönemde gerçekleşen negatif büyümenin göreceli etkisi kadar dönem içerisinde yıllara sari olarak kaydedilen istikrarlı yükselme eğilimi etkin olmuştur. Yıl bazında yapılan incelemede; 2009 yılındaki azalma hariç olmak üzere, dönem boyunca İttifakın savunma harcamalarının devamlı ve düzenli şekilde arttığı görülmektedir. Bu durum, İttifakın genişletilmiş güvenlik anlayışına uygun bir silahlanma profili takip ettiğini göstermektedir.

ABD ve NATO’nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçelerine göre değerlendirme

ABD-Avrupa savunma bütçelerinin dönemsel mukayesesi

ABD ve Avrupa savunma bütçelerinin dönemsel mukayeselerini ortaya koymak maskadıyla, “ABD-Avrupa Savunma Bütçeleri Dönemsel

Ortalaması” ($\bar{D}_{ABD-AV.}$) kullanılmıştır (Bağıntı-3 a). $\bar{D}_{ABD-AV.}$ 'ye ilişkin veriler aşağıda sunulmuştur (Tablo-3).

Bağıntı 3 a. ABD-Avrupa Savunma Bütçeleri Dönemsel Ortalaması	
$\bar{D}_{ABD-AV.} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N X_i = \frac{1}{N} (X_1 + \dots + X_N)$	$X_i = \frac{AV_{Sav.Büt}}{ABD_{Sav.Büt}}$

Tablo 3. ABD-Avrupa Savunma Bütçeleri Oranları Dönemsel Ortalaması

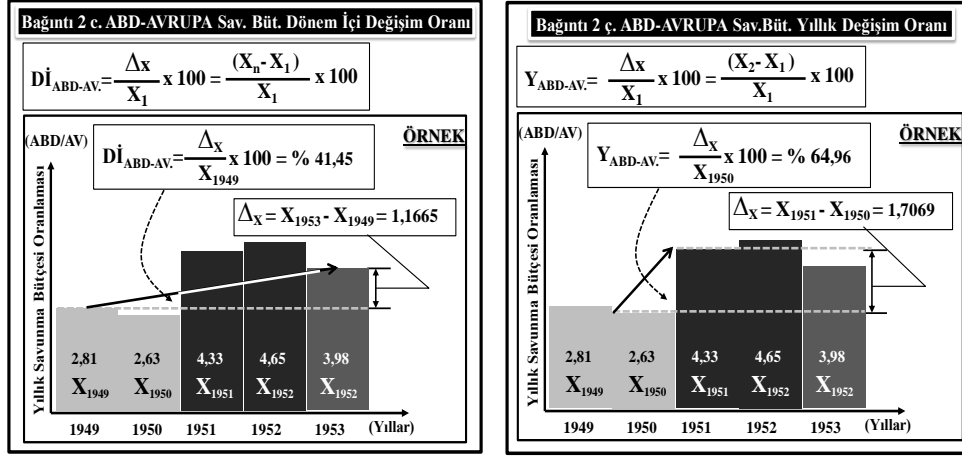
DÖNEM	$\bar{D}_{ABD-AV.}$	DÖNEM	$\bar{D}_{ABD-AV.}$
1949-1952 GERGİNLİK	3,86 (AŞIRI ÇOK)	1979-1985 GERGİNLİĞE DÖNÜŞ	2,02 (ORTA AZ)
1953-1962 KONTROLLÜ GERGINLIK	3,35 (ÇOK)	1986-1990 DİYALOG	1,94 (AZ)
1963-1968 BARIŞÇI REKABET	2,99 (ORTA ÇOK)	1991-2000 BELİRSİZLİK	1,6 (EN AZ)
1969-1978 YUMUŞAMA	1,99 (ORTA AZ)	2001-2009 YENİ DÜNYA DÜZENİ	2,00 (ORTA AZ)

İttifakın bütün dönemlerinde, ABD savunma bütçeleri Avrupalı müttefiklerin savunma bütçeleri toplamından daha fazla olmuştur. Genel eğilim, $\bar{D}_{ABD-AV.}$ 'nin azalması yönünde oluşmuştur. ABD ve Avrupa savunma bütçeleri arasındaki fark, İttifakın ilk on dokuz yılına karşılık gelen ilk üç döneminde [“Gerginlik” (1949-1952), “Kontrollü Gerginlik” (1953-1962) ve “Barışçı Rekabet” (1963-1968) dönemleri] üç kat ve üzerinde seyretmiştir. Bu dönemleri takip eden 40 yıl boyunca ABD savunma bütçeleri, Avrupalı ülkelerin savunma bütçelerinin iki katı civarında gerçekleşmiştir. Bu süreçte tek istisna, $\bar{D}_{ABD-AV.}$ 'nin 1,6 oranında kaydedildiği “Belirsizlik” (1991-200) dönemi olmuştur. ABD ve Avrupa savunma bütçeleri arasındaki farkın en düşük değerlerde gerçekleştiği dönemler, “Diyalog” (1986-1990) ve “Belirsizlik” (1991-2000) dönemleri olmuştur. $\bar{D}_{ABD-AV.}$ genel ortalamasına ($\bar{D}_{ABD-AV.}=2,47$) en yakın değerler ise $\bar{D}_{ABD-AV.}$ 'nin 2,02-1,99 arasında değişen mutedil seviyelerde gerçekleştiği, “Yumuşama” (1969-1978), “Gerginliğe Dönüş” (1979-1985) ve “Yeni Dünya Düzeni” (2001-2009) dönemlerinde kaydedilmiştir.

ABD-Avrupa savunma bütçelerinin dönem içi mukayesesi

ABD ve Avrupa savunma bütçelerinin dönem içerisindeki seyri “ABD-Avrupa Savunma Bütçelerinin Dönem İçi Değişim Oranı” ($D_{ABD-AV.}$), yıllık değişimi ise “ABD-Avrupa Savunma Bütçeleri Yıllık Değişim Oranı”

(Y_{ABD-AV}) ile araştırılmıştır. Bu her iki değerın hesaplanmasında (Bağıntı-2 c, ç) kullanılmıştır. $D\dot{I}_{ABD-AV}$ 'ye ilişkin veriler aşağıda sunulmuştur (Tablo-4).

Tablo 4. Dönem İçi Savunma Bütçeleri Değişim Oranları

DÖNEM	$D\dot{I}_{ABD-AV}$	DÖNEM	$D\dot{I}_{ABD-AV}$
1949-1952	%41,45	1979-1985	%81,68
GERGİNLİK	(ÇOK _{ABD})	GERGİNLİĞE DÖNÜŞ	(AŞIRI ÇOK _{ABD})
1953-1962	%-21,37	1986-1990	%-20,54
KONTROLLÜ GERGİNLİK	(ORTA _{AV})	DİYALOG	(ORTA _{AV})
1963-1968	%34,99	1991-2000	%24,56
BARIŞÇI REKABET	(ORTA ÇOK _{ABD})	BELİRSİZLİK	(ORTA _{ABD})
1969-1978	%-57,62	2001-2009	%0,78
YUMUŞAMA	(AŞIRI ÇOK _{AV})	YENİ DÜNYA DÜZENİ	(DENGELİ)

ABD'nin ve İttifakın Avrupalı üyelerinin savunma bütçelerinde, dönem içinde gerçekleşen değişimler mukayese edildiğinde, İttifakın geçmişi boyunca, bu iki aktörün dönem içinde savunma bütçelerinde meydana gelen değişikliklerin genel olarak birbirini dengelediği, son dönemde ["Yeni Dünya Düzeni" (2001-2009)] ise dönem içi savunma bütçesi değişikliklerinin örtüştüğü görülmektedir. Örneğin, "Gerginlik" (1949-1952) döneminde $D\dot{I}_{ABD-AV}$ değeri, ABD lehinde, takip eden "Kontrollü Gerginlik" (1953-1962) döneminde ise İttifakın Avrupalı üyeleri lehinde gerçekleşmiş, müteakip dönemlerde de şiddeti farklı olmakla

birlikte, dönem içi değişimlerdeki üstünlük, her iki aktör arasında sırasıyla el değiştiren döngüsel bir seyir takip etmiştir.

$D\dot{I}_{ABD-AV}$ değerlerinde şiddet bakımından en büyük farklılaşmaların gerçekleştiği dönemler, “Aşırı Çok” olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda, biri “Gerginliğe Dönüş” (1979-1985) döneminde ABD lehine diğeri “Yumuşama” (1969-1978) döneminde İttifakın Avrupalı üyelerinin lehine olmak üzere; $D\dot{I}_{ABD-AV}$ ’de sırasıyla, %81,68 ve %57,62 değerlerinin kaydedildiği iki evre gerçekleşmiştir. Savunma bütçelerinde dönem içi değişim oranlarında şiddeti bakımından ikinci ve üçüncü sınıflandırmalar “Çok” ve “Orta Çok” olarak isimlendirilmiştir. Bu kapsamda ABD lehine gerçekleşen birer dönem sırasıyla, “Gerginlik” (1949-1952) ve “Barışçı Rekabet” (1963-1968) dönemleridir. Bu dönemlerde $D\dot{I}_{ABD-AV}$ ’de sırasıyla, %41,45 ve %34,99 değerleri kaydedilmiştir. Takip eden “Orta” şiddetindeki dönem içi değişim oranı aralığında üç dönem yaşanmıştır. Bunlar: Avrupalı üyeler lehine gerçekleşen “Kontrollü Gerginlik” (1953-1962) ($D\dot{I}_{ABD-AV}=\% -21,37$) ve “Diyalog” (1986-1990) ($D\dot{I}_{ABD-AV}=\% -20,54$) dönemleri ile ABD lehine gerçekleşen “Belirsizlik” (1991-2000) ($D\dot{I}_{ABD-AV}=\% 24,56$) dönemidir.

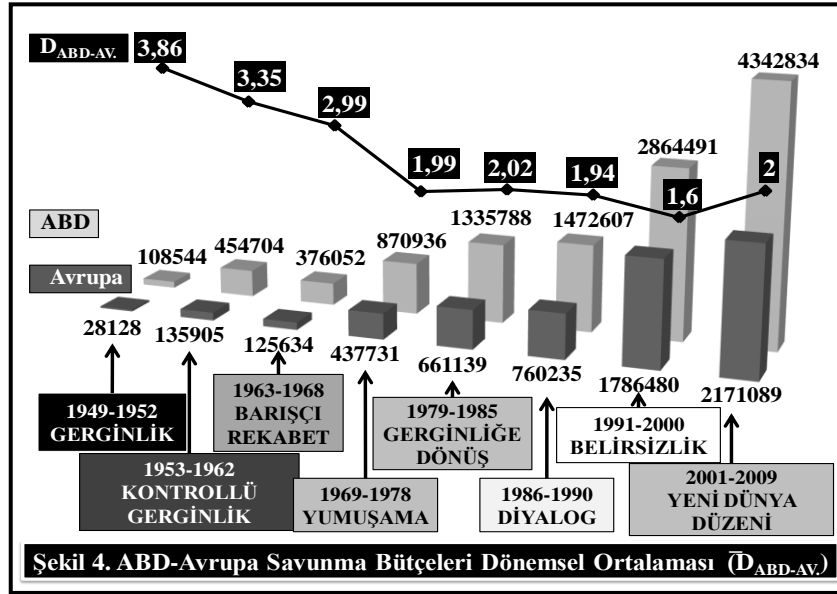
Değerlendirme

İttifakın bütün dönemlerinde, ABD savunma bütçeleri Avrupalı müttefiklerin savunma bütçeleri toplamından daha fazla olmuştur. Genel eğilim, $\bar{D}_{ABD-AV}$ ’nin azalması yönünde oluşmuştur. ABD ve Avrupa savunma bütçeleri arasındaki fark, İttifakın ilk on dokuz yılına karşılık gelen ilk üç döneminde [“Gerginlik” (1949-1952), “Kontrollü Gerginlik” (1953-1962) ve “Barışçı Rekabet” (1963-1968) dönemleri] üç kat ve üzerinde seyretmiştir. Bu dönemleri takip eden 40 yıl boyunca ABD savunma bütçeleri, Avrupalı ülkelerin savunma bütçelerinin iki katı civarında gerçekleşmiştir. Bu süreçte tek istisna, D_{ABD-AV} ’nin 1,6 oranında kaydedildiği “Belirsizlik” (1991-200) dönemi olmuştur. ABD ve Avrupa savunma bütçeleri arasındaki farkın en düşük değerlerde gerçekleştiği dönemler, “Diyalog” (1986-1990) ve “Belirsizlik” (1991-2000) dönemleri olmuştur. $\bar{D}_{ABD-AV}$ genel ortalamasına ($\bar{D}_{ABD-AV}=2,47$) en yakın değerler ise $\bar{D}_{ABD-AV}$ ’nin 2,02-1,99 arasında değişen mutedil seviyelerde gerçekleştiği, “Yumuşama” (1969-1978), “Gerginliğe Dönüş” (1979-1985) ve “Yeni Dünya Düzeni” (2001-2009) dönemlerinde kaydedilmiştir.

NATO’nun toplam savunma bütçesi içerisinde ABD’nin devamlı surette, en büyük payı oluşturması, bu ülkenin dünyanın en büyük ekonomisi olmasından, soğuk savaş döneminde Batı Dünyasının liderliğini

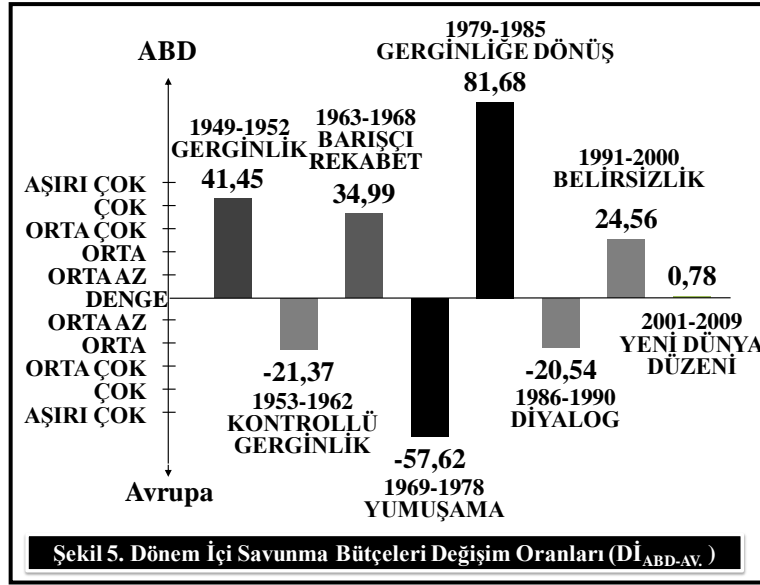
elinde bulundurmasından, soğuk savaş sonrasında ise tek küresel güç olmasından kaynaklanmıştır.

İttifakın kuruluşundan bu zamana kadar devam eden süreç içerisinde ABD'nin, İttifakın toplam savunma bütçesindeki payı azalan bir eğilim göstermiştir. Bu konudaki iki istisnayı oluşturan, “Gerginliğe Dönüş” (1979-1985) ve “Yeni Dünya Düzeni” (2001-2009) dönemlerinde, bir önceki döneme oranla gerçekleşen artışlar, bu genel eğilimi değiştirecek büyüklükte değildirler. ABD savunma bütçelerinde gerçekleşen bu azalma eğilimine karşın, ABD'nin savunma bütçelerinin her dönemde, diğer müttefiklerin savunma bütçelerinin toplamından belirgin ölçüde daha fazla olduğu görülmektedir. Bu kapsamda kaydedilen en düşük değer “Belirsizlik” (1991-2000) döneminde ($D_{ABD-AV.}=1,6$) gerçekleşmiştir. NATO'nun savunma bütçesinde, ABD'nin payının giderek azalmasında temel belirleyici, Avrupalı üyelerden ziyade, ABD'nin savunma politikalarındaki değişikliklerdir. II. Dünya Savaşı sonrasında toparlanmaya başlayan Avrupalı üyelerin savunmaya giderek daha fazla pay ayırmaları ve İttifakın süreç içerisinde genişlemesi bu değişikliğe ikincil ölçüde katkı sağlamıştır (Bkz. Tablo-3'ün grafik gösterimi, Şekil-4).

Yıllar itibariyle yapılan incelemede, ABD savunma bütçesinin, 1965, 1976 ve 2000 yıllarındaki sıçrama eşikleri dışında devamlı ve düzenli olarak arttığı görülmektedir. NATO'nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçelerinde

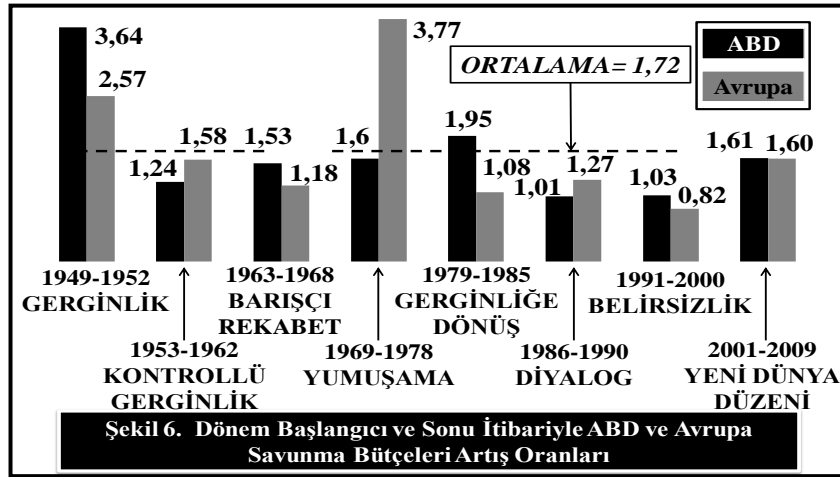
sıçrama ölçüsünde artışlar olmamasına karşın, 1972, 1985 ve 2001 yılları tırmanış eşiği olarak değerlendirilebilir. NATO'nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçelerinde bir önceki yıla göre; 1981-1984, 1993, 1994, 1997, 2000, 2001, 2009 yıllarında yaşanan küçük ölçekli düşüşler dışında, genel olarak savunma bütçeleri, düzenli artış eğilimi göstermiştir (Bkz. EK-A).

NATO'nun kuruluş yıllarına karşılık gelen "Gerginlik" (1949-1952) döneminde, İttifakın toplam savunma bütçesi içinde ABD'nin ağırlıklı paya sahip olmasında, II. Dünya Savaşı sonrasında savunma gücünü ve harcamalarını büyük oranda azaltan ABD'nin soğuk savaşın koşullarına göre yeniden silahlanmasının büyük etkisi olmuştur. Ayrıca Avrupa'nın yeniden imarına yönelik ABD harcamaları bu farkı artırmıştır. Bu dönemin sonlarına tekabül eden Kore Savaşının ilave güvenlik ihtiyaçlarının çoğu, yine ABD tarafından karşılanmıştır. Bu nedenlerle, dönem boyunca, NATO'nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçeleri toplamının ABD savunma bütçesine oranı yüksek seviyede -"Aşırı Çok" düzeyinde- gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo-3'ün grafik gösterimi, Şekil-4) [$D_{ABD-AV}(1949-1952) = (\sum_{ABD}(1949-1952)) \div (\sum_{AV}(1949-1952)) = 3,86$]. Dönemin başlangıcı ve sonu itibarıyla ABD savunma bütçesi 3,6 kat, NATO'nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçeleri 2,6 kat artmıştır.⁶ Dönem içerisinde, ABD ve NATO'nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçelerinin mutlak değişim oranının yüzde cinsinden ifadesi olan, Dönem İçi Savunma Bütçeleri Değişim Oranı, ABD'nin üstünlüğünde -"Çok_{ABD}" seviyesinde- gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo-

4'ün grafik gösterimi, Şekil-5 ve Şekil-6) $\{D_{ABD/AV(1949-1952)} = [(\Delta_{ABD/AV(1953-1962)}) \div X_{ABD/AV(1949)}] \times 100 = \% 41,45\}$.

“Kontrollü Gerginlik” (1953-1962) döneminde, bir önceki dönemde de olduğu üzere, Avrupa'nın ekonomik yetersizliğinden dolayı, ABD'nin, İttifak savunmasına katkısındaki belirgin üstünlüğü, kısmi bir azalmaya rağmen devam etmiştir. Bu dönemde ABD'nin bir taraftan nükleer savunma yeteneğini arttırmaya diğer taraftan Avrupa'da konvansiyonel askeri yapılanmayı güçlendirmeye yönelik çabaları Avrupalı müttefiklerine oranla savunma bütçesindeki belirgin üstünlüğün devam etmesine neden olmuştur. Dönem boyunca, NATO'nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçeleri toplamının ABD savunma bütçesine oranı bir önceki “Gerginlik” dönemine oranla mutedil bir azalma kaydetmekle beraber yüksek seviyede -“Çok” düzeyinde- gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo-3'ün grafik gösterimi, Şekil-4) $[D_{ABD-AV(1953-1962)} = (\sum_{ABD(1953-1962)} \div \sum_{AV(1953-1962)}) = 3,35]$. Dönemin sonuna doğru oluşan barışçı hava nedeniyle İttifakın bütün üyeleri savunma bütçelerinde kısıntıya gitmişlerdir. Ancak savunma yapılanmalarını inşa etmeye çalışan NATO'nun Avrupalı üyeleri, ABD'nin gerçekleştirdiği ölçüde belirgin bir azalma gerçekleştirememiştir. Dönemin başlangıcı ve sonu itibarıyla, ABD savunma bütçesi 1,2 kat, NATO'nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçeleri 1,6 kat artmıştır. Dönem İçi Savunma Bütçeleri Değişim Oranı, Avrupa'nın üstünlüğünde -"Orta_{AV}" seviyesinde- gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo-4'ün grafik gösterimi, Şekil-5 ve Şekil-6) $\{D_{ABD/AV(1953-1962)} = [(\Delta_{ABD/AV(1963-1954)}) \div X_{ABD/AV(1954)}] \times 100 = \% -21,37\}$.

“Barışçı Rekabet” (1963-1968) döneminde, kısmi bir azalmaya rağmen ABD'nin İttifakın savunmasına olan katkısındaki belirleyici etkisi

devam etmiştir. Dönem boyunca, NATO'nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçeleri toplamının ABD savunma bütçesine oranı bir önceki "Kontrollü Gerginlik" dönemine oranla mutedil bir azalma kaydetmekle beraber orta seviyenin üzerinde -"Orta Çok" düzeyinde- gerçekleşmiştir (Bkz. **Tablo-3'ün grafik gösterimi, Şekil-4**) [$D_{ABD-AV(1963-1968)} = (\sum_{ABD(1963-1968)} \div (\sum_{AV(1963-1968)}) = 2,99$]. Dönem başında ABD'nin iyimser beklentilerinin yerini barışın ancak kuvvetli bir askerî gücün muhafazasıyla sağlanacağı düşüncesinin alması, ABD'nin dönem boyunca İttifakın savunma yeteneğine katkısının artışı şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle dönemin başlangıcı ve sonu itibariyle, ABD savunma bütçesi 1,5 kat artarken, NATO'nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçelerinde 1,2 kat artış kaydedilmiştir. Dönem İçi Savunma Bütçeleri Değişim Oranı, ABD'nin üstünlüğünde -"Orta Çok_{ABD}" seviyesinde- gerçekleşmiştir (Bkz. **Tablo-4'ün grafik gösterimi, Şekil-5 ve Şekil-6**) [$D_{\Delta_{ABD/AV(1963-1968)}} = [(\Delta_{ABD/AV(1963-1968)}) \div X_{ABD/AV(1963)}] \times 100 = \% 34,99$].

"Yumuşama" (1969-1978) dönemi, Avrupa ekonomisinin toparlanarak İttifaka katkısını artırdığı 1970'li yıllara tekabül etmesi nedeniyle İttifakın toplam savunma bütçesi içerisinde Avrupalı üyelerin payının artmasına neden olmuştur. Dönem boyunca, NATO'nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçeleri toplamının ABD savunma bütçesine oranı bir önceki "Barışçı Rekabet" dönemine oranla belirgin bir azalma kaydetmiş ve orta seviyenin altında -"Orta Az" düzeyinde- gerçekleşmiştir (Bkz. **Tablo-3'ün grafik gösterimi, Şekil-4**) [$D_{ABD-AV(1969-1978)} = (\sum_{ABD(1969-1978)} \div (\sum_{AV(1969-1978)}) = 1,99$]. Esasen Avrupa kaynaklı olan "Yumuşama" girişiminin bu coğrafyada süratle algılandığı ve Avrupalı üyelerin savunma bütçelerine yansıdığı görülmektedir. Ancak dönem içerisinde ABD savunma harcamalarında büyük kısıntılara giderken Avrupa savunma bütçelerinde orta seviyede artışın devam etmesi nedeniyle, Avrupa'nın İttifakın savunmasındaki payı artmıştır. Bu nedenle dönemin başlangıcı ve sonu itibariyle, ABD savunma bütçesi 1,6 kat artarken, NATO'nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçelerinde yaklaşık 3,8 kat artış kaydedilmiştir. Böylelikle, NATO'nun Avrupalı üyeleri, ABD'ye oranla İttifakın tarihindeki en büyük savunma bütçesi artışını bu dönemde gerçekleştirmişlerdir. Dönem İçi Savunma Bütçeleri Değişim Oranı, Avrupa'nın üstünlüğünde -"Aşırı Çok_{AV}" seviyesinde- gerçekleşmiştir (Bkz. **Tablo-4'ün grafik gösterimi, Şekil-5 ve Şekil-6**) [$D_{\Delta_{ABD/AV(1969-1978)}} = [(\Delta_{ABD/AV(1969-1978)}) \div X_{ABD/AV(1969)}] \times 100 = \% -57,62$].

"Gerginliğe Dönüş" (1979-1985) döneminde, Bloklar arası rekabetin Kıta Avrupası'ndan giderek küresel ölçüğe taşınmasıyla, ABD savunma bütçesinde belirgin bir artışa gitmiştir. Böylelikle İttifakın kuruluşundan itibaren, ABD'nin, İttifakın savunmasına olan katkısında kaydedilen azalma

eğilimi frenlendiği gibi, artışa da geçmiştir. Dönem boyunca savunma bütçeleri oranı, bir önceki “Yumuşama” döneminde kaydedilen değerlerin biraz üzerinde ancak aynı seviyesinde -“Orta Az” düzeyinde- gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo-3’ün grafik gösterimi, Şekil-4) $[D_{ABD-AV(1969-1978)} = (\sum_{ABD(1969-1978)}) \div (\sum_{AV(1969-1978)}) = 2,02]$. Dönemin başlangıcı ve sonu itibariyle, ABD savunma bütçesi yaklaşık iki kat artarken, tehdidin Kıta Avrupası dışına kayması nedeniyle, NATO’nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçelerinde belirgin bir artış kaydedilmemiştir (1,1 kat artmıştır). Böylelikle ABD’nin savunma bütçesinde Avrupa’ya üstünlüğü bakımından İttifakın tarihindeki en büyük değere bu dönemde ulaşılmıştır. Dönem İçi Savunma Bütçeleri Değişim Oranı, ABD’nin üstünlüğünde -"Aşırı Çok_{ABD}" seviyesinde- gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo-4’ün grafik gösterimi, Şekil-5 ve Şekil-6) $\{D_{ABD-AV(1979-1985)} = [(\Delta_{ABD-AV(1986-1980)}) \div X_{ABD-AV(1980)}] \times 100 = \% 81,68\}$.

“Diyalog” (1986-1990) döneminde, Avrupa savunma kimliğinin gelişmesi, Avrupa ekonomilerinin güçlenmesi, NATO’ya yeni katılan Avrupalı üyelerin sağladığı katkılar ve dönemin özelliği gereği ABD’nin savunma harcamalarında kısmi de olsa kısıntıya gitmesi nedenleriyle, ABD’nin NATO savunmasına olan katkısında göreceli bir azalma kaydedilmiştir. Dönem boyunca, savunma bütçeleri oranında bir önceki “Gerginliğe Dönüş” dönemine oranla nispi bir azalma kaydedilmiştir. Gerçekleşen bu azalma ile ABD ve NATO’nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçeleri arasındaki oran alt seviyeye -"Az" düzeyine- düşmüştür (Bkz. Tablo-3’ün grafik gösterimi, Şekil-4) $[D_{ABD-AV(1986-1990)} = (\sum_{ABD(1986-1990)}) \div (\sum_{AV(1986-1990)}) = 1,94]$. Dönemin başlangıcı ve sonu itibariyle, ABD savunma bütçesinde kayda değer bir artış gerçekleşmezken (1,01 kat artmıştır), NATO’nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçeleri 1,3 kat artmıştır. Dönem İçi Savunma Bütçeleri Değişim Oranı, Avrupa’nın az farklı üstünlüğünde -"Orta_{AV}" seviyesinde- gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo-4’ün grafik gösterimi, Şekil-5 ve Şekil-6) $\{D_{ABD-AV(1986-1990)} = [(\Delta_{ABD-AV(1991-1987)}) \div X_{ABD-AV(1987)}] \times 100 = \% -20,54\}$.

“Belirsizlik” (1991-2000) yıllarında, ABD ve Avrupa bütçeleri arasındaki fark bir önceki dönemde olduğu gibi azalmıştır. Bunun neticesinde savunma bütçeleri oranı ilk kez en alt seviyeye -“En Az” düzeye- inmiştir (Bkz. Tablo-3’ün grafik gösterimi, Şekil-4) $[D_{ABD-AV(1991-2000)} = (\sum_{ABD(1991-2000)}) \div (\sum_{AV(1991-2000)}) = 1,6]$. Dönemin başında cereyan eden Körfez Savaşının ardından Avrupalıların savunma giderlerini azaltmalarına karşın ABD’nin dönem sonuna kadar silahlanma harcamalarında ne artışa ne de kısıntıya gitmediği görülmüştür. Dönemin başlangıcı ve sonu itibariyle, ABD savunma bütçesinde bir önceki “Diyalog” döneminde

olduğu üzere, kayda değer bir artış gerçekleşmezken (1,03 kat artmıştır), NATO'nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçelerinde ise azalma kaydedilmiştir (0,8 oranında azalmıştır). Dönem İçi Savunma Bütçeleri Değişim Oranı, ABD'nin az farklı üstünlüğünde -"Orta_{ABD}" seviyesinde gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo-4'ün grafik gösterimi, Şekil-5 ve Şekil-6) $\{D_{ABD/AV(1991-2000)} = [(\Delta_{ABD/AV(2001-1992)}) \div X_{ABD/AV(1992)}] \times 100 = \% -24,56\}$.

İttifakın son on yılına karşılık gelen "Yeni Dünya Düzeni" (2001-2009) döneminde, ABD'nin küresel siyaseti ve muhtelif bölgelerde cereyan eden askeri harekâtı nedeniyle, daha önce "Gerginliğe Dönüş" döneminde olduğu gibi NATO'nun toplam savunma bütçesindeki payında az farklı bir artış kaydedilmiştir. Bu durum, NATO'nun Avrupalı üyelerinin çoğunun üyesi olduğu AB'nin de giderek küresel bir oyuncu olmasının gereği olarak savunma harcamalarını artırmalarından kaynaklanmıştır. (Bkz. Tablo-3'ün grafik gösterimi, Şekil-4) $[D_{ABD-AV(2001-2009)} = (\sum_{ABD(2001-2009)} \div (\sum_{AV(2001-2009)}) = 2]$. Dönemin başlangıcı ve sonu itibarıyla, ABD'nin ve NATO'nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçeleri yaklaşık aynı seviyede olmak üzere, 1,6 kat artmıştır. Dönem İçi Savunma Bütçeleri Değişim Oranı, "Dengeli" seviyede gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo-4'ün grafik gösterimi, Şekil-5 ve Şekil-6) $\{D_{ABD/AV(2009-2001)} = [(\Delta_{ABD/AV(2009-2002)}) \div X_{ABD/AV(2002)}] \times 100 = \% 0,78\}$.

2'nci ölçüt: Savunma bütçelerinin gayri safi milli hâsılaya (GSMH) oranına göre değerlendirme

Savunma bütçelerinin GSMH'ye oranının dönemsel mukayesesi

Dönemsel değerlendirilmede, "Savunma Bütçelerinin GSMH'ye Oranlarının Dönemsel Ortalaması" ($\bar{D}_{Sav.Büt.-GSMH}$) kullanılmıştır (Bağıntı-3 b). $\bar{D}_{Sav.Büt.-GSMH}$ 'ye ilişkin değerler aşağıda sunulmuştur (Tablo-5).

Bağıntı 3 b. Savunma Bütçelerinin GSMH'ye Oranının Dönemsel Ortalaması	
$\bar{D}_{Sav.Büt.-GSMH} = 1/N \sum_{i=1}^N X_i = 1/N (X_1 + \dots + X_N)$	$X_i = \frac{Sav.Büt}{GSMH} \times 100$

İttifakın kuruluşundan bu zamana kadar devam eden süreç içerisinde savunma bütçelerinin GSMH'ye oranlarının dönemsel ortalamaları ($\bar{D}_{Sav.Büt.-GSMH}$) azalan bir eğilim göstermiştir. $D_{Sav.Büt.-GSMH}$ değerlerinde şiddet bakımından en büyük oran, "Aşırı Çok" olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda, NATO ülkeleri GSMH'lerinden savunma bütçelerine en fazla

payı, “Gerginlik” (1949-1952) döneminde ($\bar{D}_{\text{Sav.Büt.}-\text{GSMH}}=\%5,28$) ayırmışlardır.

Tablo 5. Savunma Bütçelerinin GSMH’ye Oranlarının Dönemsel Ortalamaları

DÖNEM	$\bar{D}_{\text{Sav.Büt.}-\text{GSMH}}$ (%)	DÖNEM	$\bar{D}_{\text{Sav.Büt.}-\text{GSMH}}$ (%)
1949-1952 GERGİNLİK	%5,28 (AŞIRI ÇOK)	1979 (80)-1985 (84)* GERGİNLİĞE DÖNÜŞ	%3,52 (ORTA AZ)
1953-1962 KONTROLLÜ GERGİNLİK	%4,85 (ÇOK)	1986 (85)-1990 DİYALOG	%3,15 (AZ)
1963-1968 BARIŞÇI REKABET	%4,85 (ÇOK)	1991 (90)-2000 (1999)* BELİRSİZLİK	%2,37 (EN AZ)
1969-1978 (79)* YUMUŞAMA	%4,07 (ORTA ÇOK)	2001 (0)*-2009 YENİ DÜNYA DÜZENİ	%1,75 (EN AZ)

Açıklama: (*) Dönemlere ilişkin bölümde belirtilen yıllara ait değerler NATO belgelerinde olmadığından parantez içindeki yıllara ait değerler kullanılmıştır.

%4,85 oranı şiddeti bakımından ikinci sırayı oluşturan “Çok” tasnifi içerisinde yer almıştır. Takip eden “Yumuşama” (1969-1978) döneminde %4,07 olarak kaydedilen $\bar{D}_{\text{Sav.Büt.}-\text{GSMH}}$ değeri bir alt şiddet derecesini tanımlayan “Orta Çok” tasnifinde yer almıştır. “Yumuşama” (1969-1978) dönemini takip eden dört dönem [“Gerginliğe Dönüş” (1979-1985), “Diyalog” (1986-1990), “Belirsizlik” (1991-2000) ve “Yeni Dünya Düzeni” (2001-2009) dönemleri] boyunca $\bar{D}_{\text{Sav.Büt.}-\text{GSMH}}$ ’de sırasıyla kaydedilen, %3,52, %3,15, %2,37 ve %1,75 değerleri genel ortalamanın (%3,73) altında gerçekleşmiştir. Bir başka ifadeyle NATO’nun savunma bütçelerinin GSMH’ya oranı, İttifakın ilk 30 yılında, yüksek seviyelerde, son 30 yılında düşük seviyelerde, ancak her zaman azalan bir şekilde seyretmiştir.

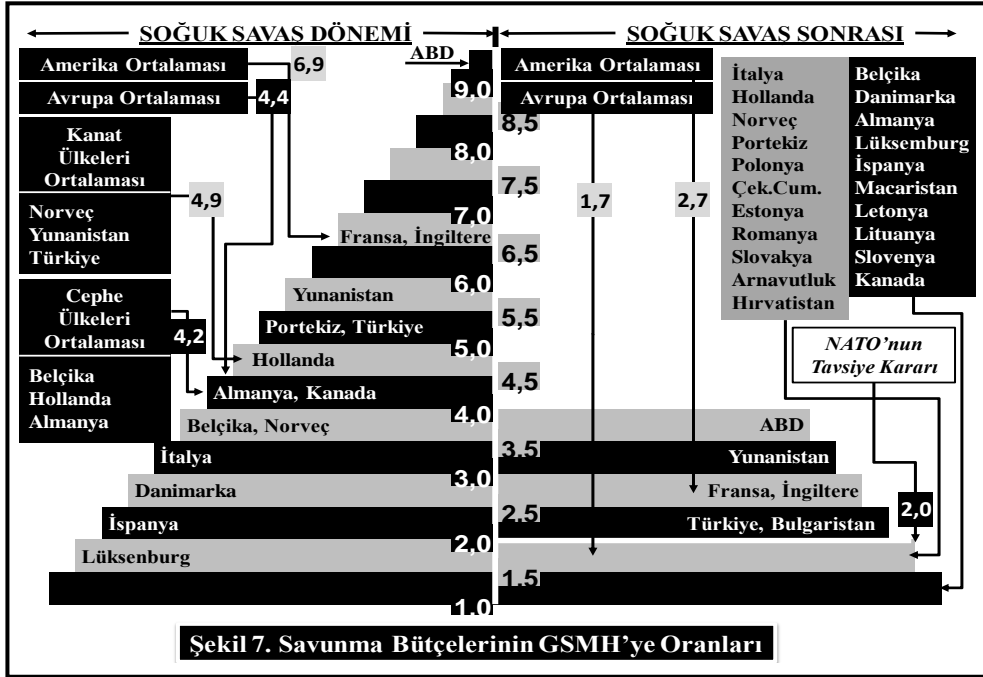
Savunma bütçelerinin GSMH’ye oranının ülkelere göre mukayesesi

Ülkelerin NATO’nun savunma imkân ve kabiliyetine GSMH’lerinden savunma bütçelerine ayırdıkları pay bakımından sağladıkları katkıyı ortaya koymak maksadıyla, “Savunma Bütçelerinin

Bağıntı 3 c. Savunma Bütçelerinin Gayri Safi Milli Hasılaya Oranının Ülke Bazında Ortalaması	
$\bar{U}_{\text{Sav.Büt.}-\text{GSMH}} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N X_i = \frac{1}{N} (X_1 + \dots + X_N)$	$X_i = \frac{\text{Sav.Büt}}{\text{GSMH}} \times 100$

GSMH'ye Oranının Ülke Bazında Ortalaması” ($\bar{U}_{Sav.Büt.-GSMH}$) kullanılmıştır (Bağıntı-3 c). $\bar{U}_{Sav.Büt.-GSMH}$ grafiği aşağıda sunulmuştur (Şekil-7).

Savunma Bütçelerinin GSMH'ye Oranının Ülke Bazında Ortalaması ($\bar{U}_{Sav.Büt.-GSMH}$) bakımından ABD, gerek soğuk savaş döneminde gerek sonrasında GSMH'sinden savunmaya en fazla kaynak ayıran ülke olmuştur. Her iki dönemde de ABD ve Kanada'nın ortalaması, Avrupa ortalamasından fazladır. Avrupa'da ise, soğuk savaş döneminde, "Kanat" ülkelerinin "Cephe" ülkelerine oranla GSMH'lerinden savunmaya daha fazla pay ayırdıkları görülmektedir. Her iki dönemde de GSMH'sinden savunma bütçesine en fazla kaynak ayıran ilk beş ülke arasında; ABD, İngiltere, Fransa, Yunanistan ve Türkiye yer almaktadır. Soğuk savaş sonrasında üye devletlerin savunma bütçelerinin GSMH'lerine oranının %2'den az olmaması yönündeki İttifak kararı, sadece altı üye tarafından uygulanabilmiştir.

Değerlendirme

NATO üyelerinin savunma bütçelerinin GSMH'lerine oranının zaman içinde azalan bir eğilim göstermesi iki nedenden kaynaklanmaktadır.

Birincisi zaman içerisinde tehdidin bazı istisnalar hariç, giderek azalması, ikincisi NATO üyelerinin GSMH'lerinin süreç içinde giderek büyümesidir.

Savunma bütçelerinin GSMH'ye oranlarının dönemsel ortalaması (%3,73) dikkate alındığında, İttifak üyelerinin, politik ve askerî gelişmelerin haiz olduğu tehlide uygun olarak GSMH'lerinden savunma harcamalarına pay ayırdıklarını söylemek mümkündür. Burada tek istisna “Gerginliğe Dönüş” (1979-1986) döneminin; soğuk savaşa değil, sonrasına tekabül eden dönemlerle benzeşen bir seyir izlemesidir. Bu durumu açıklamak üzere ülkeler bazında yapılan incelemede, söz konusu dönemde, ABD, Kanada ve İngiltere dışında diğer üye ülkelerin savunma bütçelerinin GSMH'ye oranlarında ciddi artışlar gerçekleşmediği görülmüştür. Bu durum önceki bölümlerde değinildiği üzere süper güçler arasındaki mücadelenin İttifakın Avrupa'daki sorumluluk alanı dışına taşmasının sonucudur.

Soğuk savaş dönemindeki en yüksek (%9,5-%7,0) ve en düşük (%1,0-%2,0) değerler inceleme dışında tutulduğunda, NATO üyelerinin savunma bütçelerinin GSMH'lerine oranlarının çoğunlukla ortalama seviye (%4,5) etrafında yoğunlaştığı görülmektedir (**Bkz. Şekil-2**). Lüksemburg, İspanya, Danimarka ve İtalya İttifak ortalamasının altında kalan ülkelerdir.

İttifakın kuruluşundan itibaren ABD'nin, savunma için GSMH'sinden en fazla pay ayıran ülke olması, küresel stratejisinin doğal sonucudur. ABD'nin yüksek savunma giderlerini sürdürebilme gücü, silahlanma stratejisini mevcut ekonomik yapısı ile bütünleştirebilme ve askerî üstünlüğünü ekonomik kazanıma dönüştürebilme yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Her ikisi de ekonomik bakımdan küresel aktörler olan İngiltere ve Fransa'nın durumunu da bu bağlamda açıklamak mümkündür. Gerçekten de bu iki ülke dünyanın önde gelen silah üreticileri arasında yer almaktadır.

Bunları takip eden “Kanat” ülkelerinden Türkiye ve Yunanistan, soğuk savaş ve sonrasında; Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu'da ortaya çıkan gerilim alanları arasında kalmış olmalarının zorunlu sonucu olarak, savunma harcamalarını yüksek seviyede tutmuşlardır. Soğuk savaş döneminin “Cephe” ülkelerinin savunma harcamalarının GSMH'lerine oranlarının düşük olmasının başlıca iktisadi nedeni, bu ülkelerin ekonomilerinin savunma harcamalarından daha fazla büyüme göstermesidir.

Üye ülkelerin savunma bütçelerinin GSMH'lerine oranının %2'nin üzerinde olması yönünde alınan kararın soğuk savaş sonrasında, sadece altı devlet tarafından uygulanabilmiş olması; tehdit algılamasındaki farklılıklardan ve son dönemde açıkça ortaya çıkan küresel ekonomik krizin

aslında uzun süredir gizli bir depresyon hâlinde devam etmesinden kaynaklanmaktadır. İttifaka son dönemde katılan eski Varşova Paktı üyelerinin; Bulgaristan hariç olmak üzere, GSMH'lerinde savunmaya en alt düzeyde kaynak ayırmalarının başlıca iktisadi nedeni, bu ülkelerin süratli ve sancılı bir süreçte “serbest pazar ekonomisine” geçmek durumunda kalmalarıdır.

3'üncü ölçüt: Silahlı kuvvetler mevcutlarına göre değerlendirme

NATO ağında (web sayfası) yer alan dokümanlarda silahlı kuvvetler mevcutları, 1970 yılından itibaren ve beş yıllık aralar halinde yayımlanmıştır. Mevcut veriler ile gerek dönemsel ortalamaları gerekse dönem içi değişim oranlarını kullanarak değerlendirme yapmak matematiksel bakımdan anlamlı değildir. Ancak 1970'lere kadar olan dönemde İttifak üyelerinin silahlı kuvvetler mevcutlarının artış eğiliminde olduğu bilinmektedir. İttifakın esnekliğini sınamak amacıyla bu bölümde; yıl, ülke ve bölge bazında mukayeselere yer verilmiştir.

Silahlı kuvvetler mevcutlarının yıllara göre mukayesesi

Silahlı kuvvetler mevcutlarının yıllara göre dağılımı aşağıda sunulmuştur (Tablo-6).

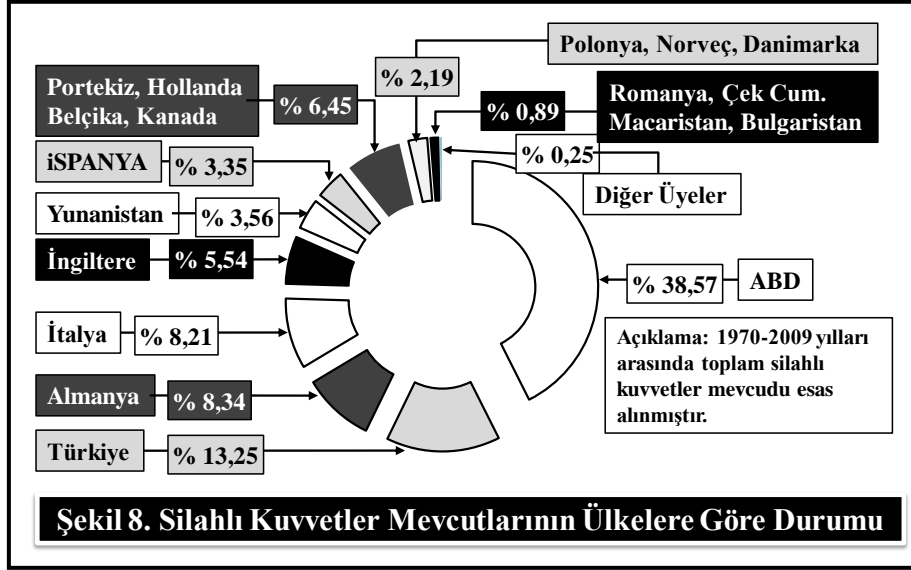
Tablo 6. Silahlı Kuvvetler Mevcutlarının Yıllara Göre Mukayesesi

YILLAR	MEVCUTLAR	FARK	YILLAR	MEVCUTLAR	FARK
1970	6649		1995	4698	-1078
1975	5263	-1386	2000	4508	-190
1980	5636	+373	2005	3839	-669
1985	5930	+294	2009	3560	-279
1990	5776	-154	Vektör: 1000		

Bu verilere (Tablo-6) göre, NATO ülkelerinin toplam silahlı kuvvetler mevcutlarında en büyük azalma, “Yumuşama” (1969-1978) ve “Belirsizlik”(1991-2000) dönemine tekabül eden yıllarda -sırasıyla, 1.386.000 ve 1.268.000 personel olmak üzere- gerçekleşmiştir. Bunu, “Yeni Dünya Düzeni” (2001-2009) dönemindeki kuvvet indirimi (948.000 personel) takip etmiştir. İttifak, “Diyalog” (1986-1990) döneminde çok küçük seviyede (154.000 personel) kuvvet indirimine gitmiştir. “Gerginliğe Dönüş” (1979-1985) dönemine tekabül eden yıllarda ise belirgin bir kuvvet artışı (667.000 personel) gerçekleşmiştir.

Silahlı kuvvetler mevcutlarının ülkelere göre mukayesesi

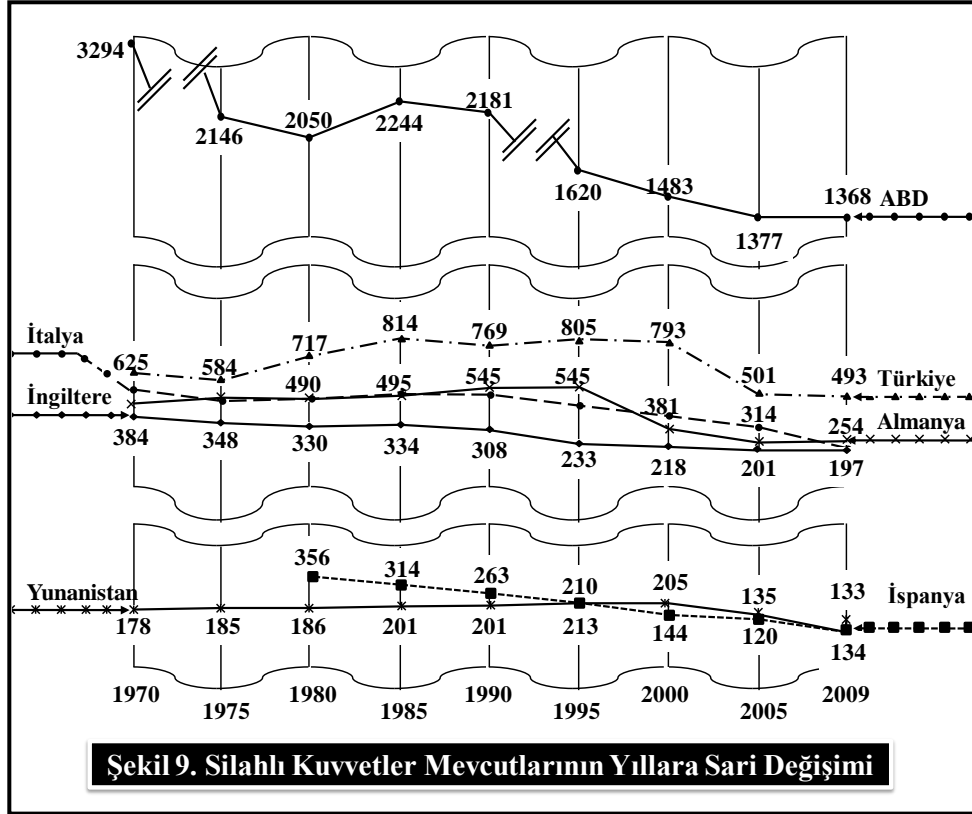
1970-2009 yılları arasında, İttifakın toplam silahlı kuvvetler mevcutlarının yüzde cinsinden ne kadarının hangi ülkeler tarafından karşılandığı aşağıda sunulmuştur (Şekil-8).

Bu verilere (Şekil-8) göre, İttifakın toplam silahlı kuvvetler mevcutlarının %83'ünü; ABD, Türkiye, Almanya, İtalya ve İngiltere karşılamaktadır.⁷ Bu ülkeleri; Yunanistan ve İspanya (Toplam %6,91); Portekiz, Hollanda, Belçika ve Kanada (Toplam %6,45); Polonya, Norveç ve Danimarka (Toplam %2,18); Romanya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Bulgaristan (Toplam %0,89) ve diğer üye devletler (Toplam %0,25) takip etmektedir.

NATO ülkelerinin silahlı kuvvetler mevcutlarında; 1970'li yıllara kadar düzenli bir artış, bu tarihten itibaren ise -"Gerginliğe Dönüş" (1979-1985) döneminde, ABD ve Türkiye'nin kuvvet artırımı dışında- azalma yaşanmıştır.⁸

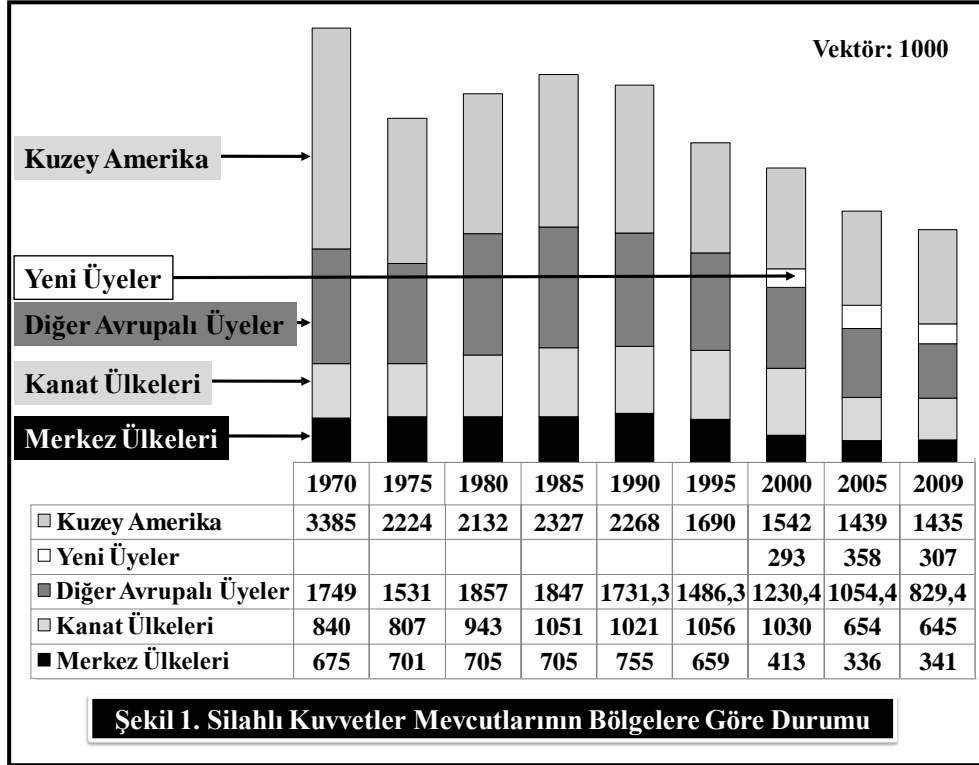
Silahlı kuvvetler mevcutları bakımından önde gelen NATO üyelerinin yıllara sâri olarak kuvvet mevcutlarındaki değişim aşağıda sunulmuştur (Şekil-9).

Bu verilere (Şekil-9) göre, 2009 itibariyle, NATO üyelerinin toplam silahlı kuvvetler mevcudunun %77'sini oluşturan ülkeler sırasıyla; ABD (1.368.000 personel), Türkiye (493.000 personel), Almanya (254.000 personel), Fransa (243.000 personel), İtalya ve İngiltere (197.000 personel) dir.⁹ “Gerginliğe Dönüş” (1979-1985) döneminde silahlı kuvvetler mevcutlarını artıran ABD ve Türkiye ile silahlı kuvvetler mevcudunu büyük oranda sabit tutan Yunanistan'ın dışında diğer devletler, 1970'lerden itibaren kuvvet indirimine gitmişlerdir. Silahlı kuvvetler bakımından önde gelen İttifak üyelerinden ABD, İtalya ve İngiltere, 1990'da; Almanya, 1995'ten itibaren; Türkiye ve Yunanistan 2000'den itibaren kuvvet indirimine gitmişlerdir. İspanya ise İttifaka dahil olduğu 1982'den itibaren devamlı bir şekilde kuvvetlerini azaltmıştır.

Silahlı kuvvetler mevcutlarının bölgelere göre mukayesesi

Silahlı kuvvetler mevcutlarının bölgelere göre durumu grafiği aşağıda sunulmuştur (Şekil-10).

Bu verilere (Şekil-10) göre, NATO'nun silahlı kuvvetler yapılanması büyükten küçüğe doğru; Kuzey Amerika, diğer Avrupalı üyeler, "Kanat" ülkeleri, "Cephe" ülkeleri ve İttifaka son dönemde katılan ülkeler olacak şekilde sıralanmaktadır.

Kuzey Amerika ülkeleri kuvvet mevcutlarında en büyük indirime, "Yumuşama" (1969-1978) ve "Belirsizlik" (1991-2000) dönemlerinde sırasıyla, 1.161.000 ve 726.000 personel olmak üzere gidilmiştir. Bunları, "Yeni Dünya Düzeni" (2001-2009) dönemindeki kuvvet indirimi (107.000 personel) bunu takip etmiştir. Kuvvet mevcutlarında "Diyalog" (1986-1990) döneminde cüzî azalma (59.000 personel), "Gerginliğe Dönüş" (1979-1985) döneminde ise cüzî bir artış (195.000 personel) kaydedilmiştir.

Diğer Avrupalı üyelerin kuvvet mevcutlarında, en büyük kuvvet indirimine, "Belirsizlik" (1991-2000) ve "Yeni Dünya Düzeni" (2001-2009) dönemlerinde -sırasıyla, 500.900 ve 401.000 personel olmak üzere-

gidilmiştir. Bunları, “Yumuşama” (1969-1978) ve “Diyalog” (1986-1990) dönemlerinde -sırasıyla, 218.000 ve 115.700 personel olmak üzere- küçük seviyeli kuvvet indirimleri takip etmiştir. “Gerginliğe Dönüş” (1979-1985) döneminde ise kuvvet mevcudunda önemli bir değişiklik yaşanmamıştır.

“Kanat” ülkelerinin kuvvet mevcutlarında, “Gerginliğe Dönüş” (1979-1985) ve “Yeni Dünya Düzeni” (2001-2009) dönemlerinde -sırasıyla, 108.000 personel artışı ve 385.000 personel indirimi olmak üzere- küçük seviyeli kuvvet değişiklikleri dışında değişiklik yaşanmamıştır. “Cephe” ülkelerinin kuvvet mevcutlarında, en büyük indirime, “Belirsizlik” (1991-2000) döneminde (342.000 personel) gidilmiştir. Bunu “Yeni Dünya Düzeni” (2001-2009) dönemindeki küçük seviyedeki (72.000 personel) indirim takip etmiştir. “Yumuşama” (1969-1978), “Gerginliğe Dönüş” (1979-1985) ve “Diyalog” (1986-1990) dönemlerinde kuvvet mevcudunda belirgin değişiklikler yaşanmamıştır.

Genişleme sürecinde İttifaka katılan yeni üyelerin, NATO’nun toplam silahlı kuvvetler mevcudunda kayda değer bir artışa denene olmamıştır. Yeni üyelerinin toplam kuvvet mevcutları ittifakın toplam silahlı kuvvetler mevcutlarının %13’ünü aşmamıştır.

Değerlendirme

Genel olarak, İttifakın soğuk savaş döneminde mevcut durumun gereklerine uygun kuvvet geliştirme stratejisini takip ettiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte, “Gerginliğe Dönüş” (1979-1986) dönemindeki kuvvet artırımının ağırlıklı olarak ABD ve Türkiye tarafından sağlanmış olması, tehdidin İttifakın bütün üyeleri tarafından aynı ölçüde algılanmadığı fikrini uyandırmaktadır. Ancak bu hususta bir yargıda bulunurken, söz konusu dönemde İttifakın hiçbir üyesinin kuvvet indirimine gitmediğinin de dikkate alınması gerekir. “Diyalog” (1986-1990) döneminde, kuvvet indirimine gidilmemiş olması, Varşova Paktı’nın yıkılacağı öngörülememesi nedeniyle eleştirilebilirse de, bu dönemde savunma harcamalarındaki düşüş bu eleştiriyi boşa çıkarmaktadır. Ayrıca ihtiyatlı tutumu benimsemek, her savunma örgütü için en tutarlı davranış biçimidir. Soğuk savaşın sona ermesiyle kuvvet mevcutlarında gerçekleşen azalma İttifakın savunma örgütü kimliğinin en açık göstergesidir.

ABD’nin İttifakın en büyük silahlı kuvvetlerine sahip olmasının süper güç olmasından kaynaklandığı açıktır. Silahlı kuvvetler mevcutları bakımından ABD’den sonra gelen dört ülke (Türkiye, Almanya, Fransa, İtalya) ise bölgesel güç veya bu potansiyele sahip devletlerdir.

Soğuk savaş ve sonrasında savunma harcamalarını yüksek seviyede tutan “Kanat” ülkelerinin silahlı kuvvetler mevcutlarında da büyük kısıntıya gitmemiş olmaları, yukarıda belirtildiği üzere güvenlik ihtiyaçlarının gereğidir. Türkiye ve Yunanistan’ın kuvvet yapılarındaki azalmanın bir kısmı, 1990 yılından sonra, bu iki ülkenin intikal yeteneği olmayan; jandarma, sahil ve kıyı güvenlik vb. kuvvetlerinin, NATO’nun kuvvet cetvellerine dâhil edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Soğuk savaş döneminin “Cephe” ülkelerinin silahlı kuvvetler mevcutlarının görece düşük olması; Almanya dışında bu ülkelerin küçük nüfus ve yüzölçümlerine sahip olmalarından ve Merkezî Avrupa’da konuşlanan müttefik kuvvetler ile ABD nükleer gücünün sağladığı korumadan kaynaklanmıştır.

Genişleme sürecinde İttifaka katılan eski Varşova Paktı üyelerinden; çok küçük ordulara sahip Slovakya ve Slovenya’nın ihmal edilebilir artışları (1000 personel) dışında tamamının kuvvet indirimine gitmesi, doğu ve güneydoğu Avrupa’da kuvvet artışının neden olabileceği gerilimin önlenmesi stratejisinin gereğidir. Gerçekten de bu ülkelerden, başlangıçta silahlı kuvvetler mevcutları 50.000’in üzerinde olan; Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Romanya’nın sırasıyla; %54, %62, %48, %7 oranında kuvvet indirimine gitmeleri, İttifakın toplam kuvvet mevcudunda olabilecek artışı ortadan kaldırmıştır.

Sonuç

NATO’nun, kuruluşundan itibaren dönemin haiz olduğu tehdide uygun tutum sergilediği görülmektedir. Savunma bütçelerinin ve silahlı kuvvetler mevcutlarının, tehdit ve risklerin yoğun olduğu, “Gerginlik” (1949-1953), “Kontrollü Gerginlik” (1953-1968) ve “Gerginliğe Dönüş” (1979-1985) dönemlerinde yüksek seviyede seyretmesi, buna mukabil gerginliğin görece alt düzeyde olduğu, “Barışçı Rekabet” (1963-1968), “Yumuşama” (1969-1978), “Diyalog” (1986-1990), “Belirsizlik” (1991-2000) ve “Yeni Dünya Düzeni” (2001-2009) dönemlerinde ise düşüş kaydetmesi, bunun başlıca kanıtıdır.

Tanımlanan dönemler içerisinde meydana gelen gelişmeleri incelemek amacıyla yapılan dönem içi değişim oranları tahlili, İttifakın tehdit durumunda meydana gelen değişikliklere süratle tepki gösterebildiğini, ortaya koymaktadır. Silahlanma ve kuvvet oluşturma konusunda İttifakın, “asgari yeterli gücün muhafazası” ilkesini her dönemde başarıyla uyguladığı, zorunluluklar dışında silahlanmada tırmanışı körüklemediği görülmektedir. Dönem içi gelişmelere yönelik inceleme,

İttifakın, gerilimin düştüğü dönemlerinin başlangıç evrelerinde genel olarak temkinli bir tutum izlediğini, müteakiben süratle ortamın gerektirdiği kaynak tasarrufuna ve kuvvet indirimine gittiğini göstermektedir. Bunda da istikrarlı bir yumuşamanın mütecavizi caydıracak yeterlilikte kuvvete sahip olmaktan geçtiği düşüncesi hâkim olmuştur.

Örgütün bir bütün olarak uyguladığı tutarlı refleks ve öngörünün arka planında ise bazı yaklaşım farklılıklarının yaşandığı görülmektedir. ABD'nin kuvvet indirimine gittiği "Kontrollü Gerginlik" (1963-1968) döneminde, güvenlik yapılanmalarını tamamlayamamış olmaları nedeniyle Avrupalı üyelerin silahlanmaya devam etmeleri, Bloklar arası rekabetin küresel ölçüğe taşındığı "Gerginliğe Dönüş" (1979-1985) döneminde Batı Avrupalı üyelerin İttifakın güvenliğine beklenen katkıyı sağlamamaları bu görüş ayrılığının başlıca örnekleridir. Ancak bu farklılaşmaların hiçbir dönemde İttifakın genel politikasına ve seyrine tezat teşkil edecek ölçüye ulaşmadığını söylemek mümkündür. NATO'nun üyeleri arasında, güç ve bazı yaklaşım farklılıklarına rağmen, bir bütün olarak İttifakın, başta Atlantik ötesi bağın, coğrafi dağılımın ve farklı özelliklerin olumlu katkılarıyla, mevcut zafiyetlerini en aza indirebildiği görülmüştür. Genel olarak NATO'nun dönemsel yaklaşımlarında kaydettiği istikrarlı seyri, dönem içerisinde sürdüremediği, bu nedenle de dönem içi değişiklik oranların büyük dalgalanmaların yaşandığı görülmektedir. Bu durum, İttifakın öngörü noksanlığından ziyade, özellikle soğuk savaş döneminde Avrupa'ya yönelik siyasetinde sıklıkla tutum değiştiren SSCB'nin yarattığı ani tehdidi karşılama ihtiyacından kaynaklanmıştır.

ABD ve NATO'nun Avrupalı üyelerinin savunma bütçeleri her dönemde aynı eğilimi göstermiştir. ABD savunma bütçesinin İttifakın toplam savunma bütçesi içindeki belirleyici ağırlığı her dönemde devam etmekle birlikte, süreç içerisinde bu farkın, NATO'nun Avrupalı üyelerinin lehine azaldığı görülmüştür. ABD'nin müttefiklerinin savunmasındaki belirleyici katkısı İttifakın kuruluşundan itibaren otuz yıl boyunca devam etmiştir. Bu süre zarfında ekonomik ve askeri bakımdan toparlanan Avrupa, 1970'lerden itibaren NATO'daki ağırlığını artırmıştır. 1980'li yıllarda bloklar arasındaki güç mücadelesinin Avrupa dışına kayması esnasında, bu mücadeleyi yürütebilecek yegâne üye olan ABD ve daha çok tehlide maruz kalan "Kanat" ülkeleri savunmada doğabilecek boşlukları kapatmayı bilmişlerdir.

Ülkelerin ekonomik durumları, nüfus vb. diğer birtakım etkenlere bağlı olan, savunma bütçelerinin GSMH'lerine oranına ve silahlı kuvvetler mevcutlarına ilişkin incelemeler yukarıda değinilen sonuçlarla uyum

göstermektedir. Bu unsurların tehdide paralel olarak zaman içinde azalan bir eğilim göstermesi, yukarıda da belirtildiği üzere, İttifakın benimsediği, “asgari yeterli gücün muhafazası” ilkesinin bir diğer kanıtıdır.

İttifakın silahlı kuvvetlerinin, genel olarak azalma eğilimi gösterdiği, tehdidin arttığı dönemlerde mevcutların da arttığı kaydedilmiştir. Bununla birlikte silahlı kuvvetler mevcutlarının savunma bütçeleri kadar çabuk değişmediği tespit edilmiştir.

Son Notlar

¹ NATO'nun sayısal verileri, Savunma Planlama Komitesi (SPK) (Defence Planning Committee-DPC) tarafından belirli dönemleri kapsayacak şekilde yayımlanmaktadır. İttifakın kuruluşundan bugüne kadar olan bilgilerinin tamamını içeren resmi bir belge bulunmamaktadır. Bu nedenle, makalede kullanılan toplam 381 sayısal veri, NATO Ağ (*Web*) sayfasında yayımlanan toplam 43 SPK belgesinden ve *NATO Facts and Figures* (1971: 258-259) dokümanından taranarak esas alınan 11 tablodan istifade edilerek **EK-A**'da sunulmuştur. Politik veriler için NATO Zirveleri sonuç bildireleri kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.nato.int> (Erişim Tarihi: 9 Eylül 2011). Ayrıca makalede yer alan NATO'ya ilişkin tablo ve çizelgeler, başka bir kaynaktan alınmamış olup, yazar tarafından yukarıda belirtilen kaynaklardan elde edilen verilerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

² *Diatop*, jeopolitik çalışmalarda kullanılan ve mekânsal analizlerin farklı düzeylerde yapılan gözlemlere dayandırıldığı bir yöntemdir. Yeni bir terim olan “*diatop*”, “belirli bir yer” veya “bir yer” anlamına gelen Yunanca *topos*, kelimesinden türetilmiştir. Sadece “ayırım-ayırılma” değil, aynı zamanda “arasında” anlamına da gelen “*dia*” öneki, farklı planlarla temsil edilmiş farklı mekânsal analiz düzeyleri arasındaki ayrılmayı ve birbirleriyle eklemlenmelerini ifade eder (Lacoste, 2008: 13).

³ “Yeni Dünya Düzeni” halen devam etmektedir. SPK tarafından 2009 yılından sonraki ekonomik ve askeri veriler henüz yayımlanmamıştır. Bu döneme ilişkin hesaplamalarda mevcut veriler kullanıldığından makalenin bundan sonraki bölümlerinde bu dönem, (2001-2009) şeklinde gösterilmiştir.

⁴ Bu tatbikatta, NATO'nun yeni geliştirdiği ve önceki; derin hedeflerin ABD'nin stratejik kuvvetleriyle bertaraf edilmesini öngören stratejisinin boşluklarını dolduran, “Kara-Hava Muharebe Doktrini” ve düşmanın ikinci kademe kuvvetlerine yönelen “*Follow-on-Force Attack*” (FOFA) Konsepti uygulanmıştır (Facer, 1985: 58-64). Avrupa kamuoyundaki güçlü muhalefete rağmen, 1984'ten itibaren orta menzilli taktik balistik füzelerin yerleştirilmesine başlanmıştır.

⁵ Bu konuda Wohlstetter (1982: 57), 1970'lerde NATO'nun silahlanma seviyesine ulaşan Varşova Paktı'nın 80'li yıllarda NATO ülkelerinden %70 daha fazla silahlanması neticesinde, iki blok arasında; stratejik silahlanmada 130, konvansiyonel silahlanmada 465 milyon dolarlık fark oluştuğuna dikkat çekmiştir.

⁶ Bütçelerin yıllık olmaları nedeniyle, savunmaya ilişkin kararlar, en erken bir sonraki yıla ait bütçelere yansıtılabilmektedir. Bu husus, alt başlıkta yer alan dönem içi değişim oranlarına ilişkin hesaplamalarda dikkate alınmıştır.

⁷ Silahlı kuvvetler mevcudu bakımında üçüncü sırada olan Fransa (%9,4), 1966-2009 yılları arasında NATO'nun askeri kanadında yer almaması nedeniyle incelemeye dâhil edilmemiştir.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. EK-A.

⁹ Farklı ölçütlere göre yapılan muhtelif değerlendirmelerde, ABD, Almanya, İngiltere ve Türkiye dünyanın ilk yedi büyük askeri gücü arasında yer almaktadır.

Kaynakça

- Barnett, J. (1996). NATO's Year of Study: Results and Policy Implications. İçinde D.G. Haslund (Ed.), *Will NATO Go East?: The Debate Over Enlarging the Atlantic Alliance*, (ss. 93-117). Ontario: The Centre for International Relations.
- Best, A., Hamhimaki, J.M., Maiolo, A.J. ve Schulze, E.K. (2008). *Uluslararası Siyasi Tarih 20. Yüzyıl*. İstanbul: Yayınodası.
- Buteux, P. (1983). *The Politics of Nuclear Consultation in NATO*. Great Britain: Cambridge University Press.
- Center for Security Studies (CCS). (2009). *Current NATO and EU Peace Mission*. Mayıs 2009 tarihinde [http://www.sta.ethz.ch/Graphics/\(by\)/topic](http://www.sta.ethz.ch/Graphics/(by)/topic) adresinden alınmıştır.
- Erhan, Ç. (2004). NATO Niçin Küresel Bir Güvenlik Örgütü Hâline Gelmelidir?. *Stradigma*, [http://www.stradigma.com/index.php? sayfa=makale&no=188](http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=188) adresinden alınmıştır.
- Facer, L.R. (1985). *Conventional Forces and the NATO Strategy of Flexible Response*. Santamonica: Rand.
- Ismay, H. (1954). *NATO: The First Five Years, 1949-1954*. Bruselles: NATO International Staff Archives Section. <http://www.nato.int/archives/1st5years/graphics/eise.jpg> adresinden alınmıştır.
- Jentleson, W.B. (2009). The Atlantic Alliance in a post-American world. *Journal of Transatlantic Studies*, 7(1), 61-72.
- Jones M.J. (1955). *The Fifteen Weeks (February 21-June 5, 1947)*. New York: Viking Press.
- Kaiser, K. (1989). Conventional Arms Control and NATO's Future. İçinde, Soloan, R. S. (Ed.), *NATO in the 1990s* (ss. 299-315). Washington: Pergamon-Brassey's.
- Kegley, W.C. ve Wittkopf, R.E. (1989). *World Politics: Trend and Transformation*. USA: Macmillan.
- Kissinger, H. (2009). *Diplomasi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lacoste, Y. (2008). *Büyük Oyunu Anlamak Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*. İstanbul: NTV Yayınları.

- Langer, H.P. (1986). *Transatlantic Discord and NATO's Crisis of Cohesion*. Washington: Pergamon-Brassey's.
- NATO Ağı. (18 May. 1950). *Council Document No.12 (Final) D-4/1 2*. http://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/C_4-D-4_12-FINAL.PDF adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (25 Feb. 1952). *Final Communiqué of the Ninth Session of the North Atlantic Council*. http://www.nato.int/cps/en/SID-7B3A4508D97D5FB0/natolive/official_texts_17303.htm adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (19 Dec. 1957). *Final Communiqué*. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17551.htm adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (15-17 Apr. 1958). *Final Communiqué*. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17650.htm adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (1963). *Financial and Economic Data Relating to NATO Defence - Defence Expenditures of NATO Countries (1949-1963)*, [Press Release M2(63)2]. http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_196312/20100830_1963-002.pdf adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (25 Jul. 1966). *Final Communiqué*. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26662.htm adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (13-14 Dec. 1967). *The Future Tasks of the Alliance: Report of the Council - 'The Harmel Report'*. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26700.htm adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (19 Jun. 1974). *Declaration on Atlantic Relations: "The Ottawa Declaration"*. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26901.htm adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (29 May. 1975). *Final Communiqué*. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26923.htm? adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (10 May. 1977). *Final Communiqué*. http://www.nato.int/cps/en/natolive/events_65474.htm adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (5 Dec. 1978 a). *Financial and Economic Data Relating to NATO Defence-Defence Expenditures of NATO Countries (1949-1978)*, [Press Release M-DPC-2(78)20]. http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_1978_12/20100830_1978-020.pdf adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (30-31 May. 1978 b). *Final Communiqué*. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27013.htm adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (10 Jun. 1982). *Declaration*. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_65415.htm adresinden alınmıştır.

- NATO Ağı. (3 Dec. 1985 a). *Financial and Economic Data Relating to NATO Defence - Defence Expenditures of NATO Countries (1949-1985)*, [Press Release M-DPC-2(85)25]. http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_1985_12/20100830_1985-025.pdf adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (21 Nov. 1985 b). *President Reagan reports on his Geneva talks at a special meeting of the North Atlantic Council*. [http://www.Nato.int/cps/en/natolive/news_23269.htm?](http://www.Nato.int/cps/en/natolive/news_23269.htm) adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (1Dec. 1987). *Financial and Economic Data Relating to NATO Defence - Defence Expenditures of NATO Countries (1970-1987)*, [Press Release M-DPC-2(87)48]. http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_1987_12/20100830_1987-048.pdf adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (2-3 Mar. 1988). *President Reagan reports on his Geneva talks at a special meeting of the North Atlantic Council*. [http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_23269.htm?](http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_23269.htm) adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (30 May. 1989 a). *Declaration*. [http://www.nato.int/cps/en/SID-918A70EB-907193C6/natolive/official_texts_23554.htm?](http://www.nato.int/cps/en/SID-918A70EB-907193C6/natolive/official_texts_23554.htm) adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (29 May. 1989 b). *The Alliance's comprehensive concept of arms control and disarmament*. [http://www.nato.int/cps/en/SID-18A70EB-907193C6/natolive/official_texts_23553.htm?](http://www.nato.int/cps/en/SID-18A70EB-907193C6/natolive/official_texts_23553.htm) adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (04 Dec. 1989 c). *Summit Meeting of Heads of State and Government*. http://www.nato.int/cps/en/natolive/events_65304.htm adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (05-06 Jul. 1990). *Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance ("The London Declaration")*. [http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23693.htm?](http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23693.htm) adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (12 Dec. 1991 a). *Financial and economic data relating to NATO Defence - Defence expenditures of NATO countries (1970-1991)*, [Press Release M-DPC-2(91)105]. http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_1991_12/20100827_1991-105.pdf adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (07-08 Nov. 1991 b). *The Alliance's New Strategic Concept*. [http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm?](http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm) adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (08 Nov. 1991 c). *Declaration on Peace and Cooperation "The Rome Declaration"*, [Press Release S-1(91) 86]. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23846.htm?mode=pressrelease adresinden alınmıştır.

- NATO Ağı. (10-11 Jan. 1994 a). *Partnership for Peace: Invitation Document*, [Press Release M-1(1994) 002]. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_24468.htm?mode=pressrelease adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (27 May. 1997 a). *Founding Act*. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25468.htm adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (09 Jul. 1997 b). *Charter on a Distinctive Partnership*. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25457.htm adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (09 Jul. 1997 c). *Summary*. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25458.htm adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (8 Jul. 1997 ). *Madrid Declaration*, [Press Release M-1 (97)81]. <http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm> adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (2 Dec. 1999 a). *Defence Expenditures of NATO Countries - Defence expenditures of NATO Countries (1975-1999)*, [Press Release (1999) 152]. http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_1999_12/20100614_p99-152e.pdf adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (24 Apr. 1999 b). *'An Alliance for the 21st Century'*, [Press Release NAC-S(99) 064]. http://www.nato.int/cps/en/SIDE2834C16AEA12E52/natolive/official_texts_27440.htm?mode=pressrelease adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (24 Apr. 1999 c). *The Alliance's Strategic Concept*, [Press Release NAC-S(99) 65]. http://www.nato.int/cps/en/SID-E2834C16AEA12E52/natolive/official_texts_27433.htm?mode=pressrelease adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (28 May. 2002 a). *NATO-Russia Relations: A New Quality*. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_19572.htm adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (21 Nov. 2002 b). *Prague Summit Declaration*, [Press Release (2002) 127]. <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm> adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (28 Jun. 2004). *Istanbul Summit Communiqué*, [Press Release (2004) 096]. <http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm> adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (22 Feb. 2005). *Statement*. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_21738.htm adresinden alınmıştır.

- NATO Ağı. (29 Nov. 2006). *Riga Summit Declaration*, [Press Release (2006)150].<http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm> adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (03 Apr. 2008). *Bucharest Summit Declaration*, [Press Release (2008) 049]. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm?mode=pressrelease adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (04 Apr. 2009 a). *Strasbourg / Kehl Summit Declaration*, [Press Release (2009) 044]. http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm?mode=pressrelease adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (04 Apr. 2009 b). *Declaration on Alliance Security*, [Press Release (2009) 043]. http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52838.htm?mode=pressrelease adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (10 Jun. 2010 a). *Defence Expenditures of NATO Countries (1985-2009)*, [Press Release (2010) 078]. http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf2010_06/20100610_PR_CP_2010_078.pdf adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (20 Nov. 2010 b). *Lisbon Summit Declaration*, [Press Release (2010) 155]. http://www.nato.int/cps/en/SIDF95FEBDDE2F0FFD0/natolive/official_texts_68828.htm?mode=pressrelease adresinden alınmıştır.
- NATO Ağı. (2010 c). *Active Engagement, Modern Defence: Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization*, Brussels: NATO Public Diplomacy Division.
- NATO Facts and Figures*. (1971). Brussels: NATO Information Service.
- NATO Facts and Figures*. (1989). Brussels: NATO Information Service.
- Pedlow, W.G. (Ed.), (1999). *NATO Strategy Documents: 1949-1969*. NATO Arcives. <http://www.nato.int/archives/strategy.htm> adresinden alınmıştır.
- Rogers, W.B. (1982). Özgürlük İçinde Barışın Korunması. *NATO'da 30 Yıl: 1952-1982*, (ss. 31-47) Ankara: Türk Atlantik Andlaşması Derneği.
- Rynning, S. (2007). NATO and the Broader Middle East, 1949-2007: The History and Lessons of Controversial Encounters. *The Journal of Strategic Studies*, 30(6), 905-927.
- Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih, 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sloan, R.S. (1989). *NATO in the 1990s*. Washington: Pergamon-Brassey's.
- Soros, G. (2003). *Küreselleşme Üzerine*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Wohlstetter A. (1982). Detant'dan Sonra NATO ve Türkiye. *1980'lerde NATO*, İstanbul: SİSAV Yayınları

Askeri ve Ekonomik Veriler

EK-A

SAVUNMA BÜTÇELERİ

S. NU.	YILLAR	TOPLAM SAVUNMA BÜTÇELERİ (MİLYON DOLAR)	ABD SAVUNMA BÜTÇELERİ (MİLYON DOLAR)	AVRUPA SAVUNMA BÜTÇELERİ (MİLYON DOLAR)
1	1949	18777	13580	4825
2	1950	20247	14307	5445
3	1951	42906	33059	7627
4	1952	59704	47598	10231
5	1953	63750	49377	12403
6	1954	56303	42786	11746
7	1955	54018	40371	11828
8	1956	56538	41513	13137
9	1957	59802	44159	13814
10	1958	59761	45096	12925
11	1959	60833	45833	13358
12	1960	61220	45380	14186
13	1961	64768	47807	15245
14	1962	71360	52382	17263
15	1963	73446	53243	18589
16	1964	72596	51213	19706
17	1965	73936	51827	20574
18	1966	86680	63572	21475
19	1967	100276	75465	22994
20	1968	104811	80732	22296
21	1969	106416	81444	23216
22	1970	102884	76507	24447
23	1971	103279	74862	26889
24	1972	112213	77639	32315
25	1973	119934	78358	39315
26	1974	132920	85906	44088

SAVUNMA BÜTÇELERİ (Devamı)

S. NU.	YILLAR	TOPLAM SAVUNMA BÜTÇELERİ (MİLYON DOLAR)	ABD SAVUNMA BÜTÇELERİ (MİLYON DOLAR)	AVRUPA SAVUNMA BÜTÇELERİ (MİLYON DOLAR)
27	1975	145955	90948	51932
28	1976	150564	91013	55911
29	1977	167735	100925	62933
30	1978	190019	113334	76685
31	1979	218605	122279	92207
32	1980	256309	143981	107625
33	1981	272694	169888	97561
34	1982	297491	196390	94896
35	1983	313436	213626	92657
36	1984	326441	231459	87451
37	1985	354473	258165	88742
38	1986	404656	281102	115658
39	1987	444629	288157	147637
40	1988	459260	293093	156143
41	1989	469550	304085	154608
42	1990	503906	306170	186189
43	1991	479951	291806	188144
44	1992	511023	305141	195035
45	1993	480258	297637	172317
46	1994	463544	286366	167756
47	1995	472284	278856	184352
48	1996	466681	271417	186821
49	1997	456879	276324	172732
50	1998	457112	274278	175306
51	1999	468957	280969	179668
52	2000	474338	301697	164349

SAVUNMA BÜTÇELERİ (Devamı)

S. NU.	YILLAR	TOPLAM SAVUNMA BÜTÇELERİ (MİLYON DOLAR)	ABD SAVUNMA BÜTÇELERİ (MİLYON DOLAR)	AVRUPA SAVUNMA BÜTÇELERİ (MİLYON DOLAR)
53	2001	481743	312743	160483
54	2002	541343	356720	176097
55	2003	593268	383720	200039
56	2004	715720	464676	239552
57	2005	766621	503353	250064
58	2006	832736	555950	261743
59	2007	891814	586106	287782
60	2008	939396	605496	314124
61	2009	875145	574070	281205

KAYNAKLAR:

1- 1949-1963 verileri: NATO Ağı, 1963, 2- 1964-1970 verileri: NATO Facts and Figures 1971: 258-259, 3- 1971-1974 verileri: NATO Ağı, 1978 a, 4- 1975-1982 verileri: NATO Ağı, 1985 a, 5- 1983-1986 verileri: NATO Ağı, 1987, 6- 1987-1990 verileri: NATO Ağı, 1991 a, 7- 1991-1998 verileri: NATO Ağı, 1999 a, 8- 1999-2009 verileri: NATO Ağı, 2010 a

SAVUNMA BÜTÇELERİNİN GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILAYA ORANI

S. NU.	ÜLKE	Sav.Büt./GSMH 1949-1990 (%)	Sav.Büt./GSMH 1990-2009 (%)
1	Belçika	3,58	1,30
2	Danimarka	2,93	1,49
3	Fransa	6,65	2,56
4	Almanya	4,38	1,48
5	Yunanistan	5,60	3,18
6	İtalya	3,54	1,73
7	Lüksemburg	1,65	0,60
8	Hollanda	4,65	1,79
9	Norveç	3,85	1,81

SAVUNMA BÜTÇELERİNİN GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILAYA ORANI (Devamı)

S. NU.	ÜLKE	Sav.Büt./GSMH 1949-1990 (%)	Sav.Büt./GSMH 1990-2009 (%)
10	Portekiz	5,39	1,76
11	İspanya	2,10	1,26
12	Türkiye	5,40	2,39
13	İngiltere	7,01	2,68
14	Macaristan	-	1,32
15	Çek Cum.	-	1,67
16	Polonya	-	1,75
17	Bulgaristan	-	2,24
18	Estonya	-	1,66
20	Litvanya	-	1,44
21	Romanya	-	1,64
22	Slovakya	-	1,56
23	Slovenya	-	1,52
24	Arnavutluk	-	2,00
25	Hırvatistan	-	1,6
26	Kanada	4,52	1,35
27	ABD	9,27	3,98

ACIKLAMA:

1. S.No. 14,15, 16 NATO'ya 1999'da, S.No. 18, 19, 20, 21, 22, 23 NATO'ya 2004'te, S.No. 24, 25, 26 NATO'ya 2009'da üye olmuştur.

KAYNAKLAR: (Tablo verilerin ortalaması alınarak oluşturulmuştur.)

1- 1949-1970 verileri: NATO Facts and Figures 1971: 256-257

2- 1971-1990 verileri: NATO Ağı, 1991 a

3- 1991-1994 verileri: NATO Ağı, 1999 a

4- 1995-2009 verileri: NATO Ağı, 2010 a

SİLAHLI KUVVETLER MEVCUTLARI (Vektör: 1000)

S. NU.	ÜLKE	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2009
1	Belçika	108	103	108	107	106	47	42	40	36
2	Danimarka	42	34	33	29	31	27	24	21	19
3	Fransa	(571)	(585)	(575)	(563)	(548)	(502)	(394)	(357)	243
4	Almanya	455	491	490	495	545	545	319	246	254
5	Yunanistan	178	185	186	201	201	213	205	135	133
6	İtalya	522	459	474	504	493	435	381	314	197
7	Lüksemburg	1	1	1	1	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4
8	Hollanda	112	107	107	103	104	67	52	50	51
9	Norveç	37	38	40	36	51	38	32	18	19
10	Portekiz	229	104	88	102	87	78	68	40	38
11	İspanya	-	-	356	314	263	210	144	120	134
12	Türkiye	625	584	717	814	769	805	793	501	493
13	İngiltere	384	348	330	334	308	233	218	201	197
14	Çek Cum.	-	-	-	-	-	-	52	25	24
15	Macaristan	-	-	-	-	-	-	50	24	19
16	Polonya	-	-	-	-	-	-	191	150	100
17	Bulgaristan	-	-	-	-	-	-	-	43	32
18	Estonya	-	-	-	-	-	-	-	5	3
19	Letonya	-	-	-	-	-	-	-	11	8
20	Litvanya	-	-	-	-	-	-	-	6	5
21	Romanya	-	-	-	-	-	-	-	73	68
22	Slovakya	-	-	-	-	-	-	-	15	16
23	Slovenya	-	-	-	-	-	-	-	6	7
24	Arnavutluk	-	-	-	-	-	-	-	-	9
25	Hırvatistan	-	-	-	-	-	-	-	-	16
26	Kanada	91	78	82	83	87	70	59	63	67
27	ABD	3294	2146	2050	2244	2181	1620	1483	1377	1368

ACIKLAMA:

1. S.No. 3 için veriler intikal ettirilemeyen kuvvetleri de kapsamaktadır. NATO'nun askeri kanadına 2009 yılında dahil olmuştur.

2. S.No. 5, 6, 7, 10, 12 ve 15 için 1990 ve sonrasına ait veriler intikal ettirilemeyen kuvvetleri kapsamamaktadır.

KAYNAKLAR:

1- 1970 verileri: NATO Ağı, 1987

2- 1975, 1980, 1985, 1990 verileri: NATO Ağı, 1999 a

3- 1995, 2000, 2005, 2009 verileri: NATO Ağı, 2010 a